

İSLAMOFOBİ OLUŞUMUNDA İSLAM DÜNYASININ SORUMLULUĞU ÜZERİNE ÖZ ELEŞTİREL YAKLAŞIM

Ali GÜR*

Özet

İslamofobi oluşumunda Batı dünyasının önemli rolü olduğu tartışmasız bir gerçektir. Ancak Batı'ya bu alt yapı malzemelerini verenin Müslümanlar olduğu ve bunun irdelenmesinin gerektiği de açıktır. Çalışmalarda genellikle Batı, Müslümanları suçlar-ken; İslam dünyası da Batı'yı suçlayarak İslam'a olumsuz bakışı üzerinden değerlendirmeler yapmaktadır. İslam dünyasının her şeyden önce başkalarını suçlayarak sorumluluğu üzerinden atmak kolaycılığına kaçmak yerine sorunlarla yüzleşmesi ve özeleştiri yaparak bir imaj restorasyonuna gitmesi gerekir. Literatüre dayalı yapılan bu çalışmada, Batı'da İslamofobi'nin İslam dünyasına bakan yönü ve Müslümanların sorumluluğu öz eleştirel bir yaklaşımla irdelenerek çözüm önerileri sunulmaya çalışıldı. İslamofobi oluşumunda İslam dünyası açısından bazı temel sorunlar şunlardır: kişi veya kurumların kutsallaştırılması; taassup, cehalet ve din istismarı; İslam'ın maziye hapsedilerek yenilenmeye kapatılması; vahiy ve akıl birlikteliğinin kaybedilmesi; evrensel bir ahlak anlayışının üretilmemesi; İslami cihad adına sergilenen bombalama ve infaz görüntüleri; adet ve geleneklerin din olarak sunulması; kadının değersizleştirilmesi ve şiddet; hak ihlalleri ve düşünce özgürlüğü sorunları; güven, adalet, ehliyet, liyakatin kaybolması. Sıraladığımız öz eleştiri başlıklarının ve mücadele yöntemlerinin başka çalışmalarla da farklı bakış açılarıyla değerlendirilmesi İslam dünyasına yol gösterici olacaktır.

Anahtar Kelimeler: İslam Mezhepleri Tarihi, Medeniyetler Çatışması, İslamofobi, Anti-İslamizm, Öz Eleştiri.

A SELF-CRITICAL APPROACH ON THE RESPONSIBILITY OF THE ISLAMIC WORLD IN THE FORMATION OF ISLAMOPHOBIA

Abstract

It is an undisputed fact that the Western world has an important role in the formation of Islamophobia. However, it is clear that it was Muslims who gave these infrastructure materials to the West and this needs to be examined. In studies, the West generally blames Muslims; The Islamic world also makes evaluations based on its negative view of Islam, blaming the West. First of all, the Islamic world needs to face the problems and go for an image restoration by self-criticism, instead of escaping the responsibility by blaming others. In this study based on literature, the aspect of Islamophobia in the West towards the Islamic world and the responsibility of Muslims were examined with a self-critical approach, and solution suggestions were tried to be offered. Some basic problems for the Islamic world in the formation of Islamophobia are the sanctification of persons or institutions; bigotry, ignorance, and abuse of religion; Islam is imprisoned in the past and closed to renewal; loss of unity of revelation and reason; failure to produce a universal understanding of morality; Images of bombings and executions displayed in the name of Islamic jihad; presentation of customs and traditions as religion; devaluation of women and violence; rights violations and freedom of thought issues; Loss of trust, justice, competence and merit. Evaluating the self-criticism topics and struggle methods we have listed from different perspectives with other studies will be a guide for the Islamic world.

Keywords: History of Islamic Sects, Clash of Civilizations, Islamophobia, Anti-Islamism, Self-Criticism

* Prof. Dr., Gaziantep Üniversitesi Tıp Fakültesi.; Doktora Öğrencisi, Gaziantep Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, aligur1970@gmail.com, ORCID: 0000-0001-9680-6268

Extended Abstract

It is an undisputed fact that the Western world has an important role in the formation of Islamophobia. However, it was Muslims who gave these infrastructure materials to the West and this needs to be examined. Therefore, to understand Islamophobia, the behavior of both Westerners and Muslims should be evaluated together, avoiding a reductionist logic. The responsibilities of Muslims have not been mentioned much in the studies coming out of the Islamic geography.

Our real problem socially is not criticism, but our inability to criticize ourselves. Because it is easy to criticize others and pass the blame on them. Self-criticism skills and courage are also important components of the capacity for tolerance and understanding. We are aware that self-criticism is hard to tolerate and hurtful. Therefore, we will try to pay attention to these principles as much as possible in our self-criticisms on Islamophobia.

In this study based on literature, the aspect of Islamophobia in the West towards the Islamic world and the responsibility of Muslims were examined with a self-critical approach, and solution suggestions were tried to be offered.

Some basic problems for the Islamic world in the formation of Islamophobia are as follows: Moving away from the essence of Islam; sanctification of persons or institutions; bigotry, ignorance, and abuse of religion; Islam is imprisoned in the past and closed to renewal; failure to produce a universal understanding of morality; Images of bombings and executions displayed in the name of Islamic jihad; presentation of customs and traditions as religion; devaluation of women and violence; loss of trust, justice, competence, merit; It is known for corruption, nepotism and nepotism.

Self-criticism by Muslims, who have the irresponsibility to absolve themselves of responsibility by constantly blaming the West, will contribute to their strategies to combat Islamophobia. Is the West putting pressure on Muslims to deceive each other and covet each other's lives and property? Is the West forcing Muslims who are addressed to the verse "Be upright as you are commanded" (Quran, Hud 11:112) to lie? Why does the West apply the universal moral norms of Islam while the Islamic world does the opposite? How come the believers of a religion that wages war on ignorance and bigotry are condemned to such darkness of bigotry and ignorance? In the context of strict traditions, domestic violence and honor killings are legitimized by which religious commandments and concepts? Why do immigrants risk their lives to go to the West rather than to Islamic countries? How can the believers of a prophet who said, "I was sent to perfect good morals" (Hadith, Ibn Hanbel, II, p. 381) get caught up in such a vortex of moral corruption?

The main topics that we have listed, which suggest that Muslims may be responsible for the formation of Islamophobia, are the main reasons why the Islamic world has become static and even backward. If these can be corrected, there will be no such problem as Islamophobia. Evaluating the self-criticism topics and struggle methods that we have listed comprehensively in other studies from different perspectives will be a guide for the Islamic world.

Giriş

En açık şekliyle İslam karşıtlığı ve nefreti olarak tanımlanabilecek İslamofobi, Batı'nın kendi İslam algısının bir yansıması olarak gelişmiştir. Bu bakış açısıyla oryantalizm, medeniyetler çatışması, medyanın oluşturduğu algı veya göçmenlik, yabancı düşmanlığı, uyum problemleri, şiddet, terör gibi gerekçeler Batılıların ön yargularını meşrulaştırmak için sığındığı bahaneler olarak kabul edilebilir.¹ Hatta Max Blumenthal², 11 Eylül travmasından sonra oluşan Müslüman karşıtlığının kendiliğinden gelişmediğini, aksine sağ kanat aktivist-

leri tarafından koordine edilen uzun süreli bir kampanyanın sonucu olduğunu açıkça dile getirmiştir.

İslam konusunda ön yargılı olan Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Avrupa'da siyasi erk ve medyanın türettiği bir mit olarak "İslami tehdit" 11 Eylül sonrası süreçte devamlı gündemde tutulmaktadır.³ Böylece ürettiği şiddet ve terör imajı üzerinden Batı toplumunu genelde Müslümanlara özelde ise aslında İslam'a karşı kıskırtmaktadır. Amaç da terör ve İslam sözcüklerini sürekli beraber kullanarak Hristiyan Batı gözünde İslâm'la korkuyu özdeşleştirmektir. Özellikle 11 Eylül sonrası Avrupa Birliği (AB) ülkeleri ve ABD'de yurt içi güvenlikle ilgili alınan tedbirlerin meşru sınırları aşarak kasıtlı bir şekilde birtakım olaylara zemin hazırlan-

1 Hüsnü Ezber Bodur, "Batı'da İslâm Karşıtlığının İcat Edilmiş Dili Olarak İslamofobi (Çatışmacı Sosyolojik Perspektif)", *İlahiyat Akademi* 6 (2017), 72.

2 Max Blumenthal, "The Great Islamophobic Crusade", *CBS News* (2010), 10.

3 John L Esposito, *İslam tehdidi efsanesi*, çev. Ömer Baldık vd. (İstanbul: Ufuk Kitapları, 2002).

dığını ve daha sonra meydana gelen olayların “İslami terörizm” şeklinde sunulduğunu unutmamak gerekir.⁴

Kendisini haklı, diğerini öteki olarak etiketleyip sorunların karşı taraf üzerinden analiz edilmeye çalışılması hem Hristiyan Batı hem de Müslüman Doğu açısından bir nevi sorumluluktan kurtulmaya çalışma kolaylığıdır. Günümüzde hakim güç olarak her alanda hegemonyasını kurmaya çalışan Batı'nın kendisini ve yaptıklarını meşrulaştırmak adına öncelikle kendi toplumunun daha sonra da geniş coğrafyaların zihin dünyasını etki altına almak için farklı alanlarda çalışmalar yürüttüğü bilinmektedir. ABD başta olmak üzere Batı dünyası, yaptığı sistematik saha çalışmaları ile öncelikli stratejik hedeflerini belirlemekte ve daha sonra bu hedeflerini gerçekleştirmek için de tarihsel referanslarını güncelleyerek yeni kavramlar üretmektedir. Bu kavramları oluştururken belirli bir mantık kurgusuna göre hareket etmekte ve bu kavramları temellendirmek için de ya sahadaki uygulamaları örnekletmekte ya da bizzat kendisi sahada uygulama örnekleri oluşturabilmektedir. Öncelikle raporlarda ve arkasından da akademik çalışmalarda bu kavramları kullanmaktadır. Daha sonra bunları iletişim kanalları ile yaygınlaştırarak bilimsel bir gerçeklik savıyla hafızalara yerleşimini sağlamaktadır. İslamofobi de bu kavramlardan biridir. Korkunun işlenip, algının yönetilmesinde medya önemli rol üstlenmektedir. Zira medya, İslam düşmanlığını “korku” ve “manipüle edilmiş yorumlar” olmak üzere iki şekilde gündeme taşımakta⁵ ve yapay gündemlerle bu korkunun sürekli canlı kalmasını sağlamaktadır.⁶ Ne düşünüleceğini söylemede yeterince başarılı olmasa da medyanın ne hakkında düşünüleceğini söylemede son derece başarılı olduğunu dile getiren Bernard Cohen'in ifadesi, İslamofobi'nin sürekli gündemde tutulmasının amacını izah eder niteliktedir.⁷

Bu açıdan bakıldığında İslamofobi, Batı toplumları için bir taraftan İslam dünyasındaki işgalleri ve sömürü hareketlerini meşrulaştırma fonksiyonu görürken diğer taraftan da Batı ülkelerindeki Müslümanları

ötekileştirerek düşmanlaştırmaktadır. Ancak Batı, İslamofobi oluşumunda kullandığı alt yapı malzemelerini de yine Müslümanların eylem ve söylemleri üzerinden şekillendirmektedirler. Bu yüzden de Kirman, Müslümanların kendi içlerinde ve dışarıya karşı iletişim ve/veya iletişimsizlik sorunu yaşadıklarını, kendilerini temsil noktasında yeterince başarılı olamadıklarını dile getirmiş ve İslamofobi konusunda Müslümanların çok da masum sayılmayacağını vurgulamıştır.⁸

Amerikalı iki akademisyenin yaptığı 2018 “İslâmîlik Endeksi” nde ilk sırayı Yeni Zelanda alırken ilk 44'te Müslüman nüfusu çoğunlukta olan hiçbir ülkenin bulunmaması⁹ İslam dünyasında çok ciddi sorunlar yaşandığını ve İslam dünyasının öz eleştiri yapması gerektiğini ortaya koymaktadır.

Washington merkezli PEW Araştırma Merkezi'nin “Batılılar ve Müslümanlar Birbirlerini Nasıl Görüyorlar” araştırmasında; Türkiye, Lübnan, Mısır, Ürdün, Pakistan, Endonezya, Filistin, Fransa, Almanya, İspanya, İngiltere, ABD ve Rusya'nın dahil edildiği ülkelerden 14.000 kişiyle yapılan anket sonuçlarına göre her iki taraftan da kaynaklanan sorunların olduğu görülmüştür. Müslümanların çoğunluğuna göre Batılılar egoist, görgüsüz, ahlaksız, şiddet yanlısı ve fanatik olarak görülürken; Batıların çoğunluğuna göre ise Müslümanlar bağnaz, hoşgörüsüz ve şiddet yanlısı olarak tanımlanmıştır.¹⁰

Batı'nın önyargılarına yönelik düşünceler bir kenara bırakılacak olursa asıl konu, Müslümanların Batı'nın elini güçlendiren ancak İslam'ın ruhuyla da bağdaşmayan sahadaki eylem ve söylemlerinin göz ardı edilmesidir. Zira Batı her ne kadar önyargılı olsa da sahada yeterli malzeme bulunmadığı takdirde bir süre sonra stratejiler çökecek ve kavramları silinip gidecektir. Bir taraftan İslam coğrafyasındaki kendisini tek hakikat görme üzerinden ötekini tekfirciliğe varan fikri dağınıklık ve radikalizme savrulmuşluk diğer taraftan çok sayıda sivil masumların da ölümüne yol açan canlı

4 Ejder Okumuş, “Küresel Durum Problemi, Evrensel Barış ve İslam”, (Uluslararası Din ve Dünya Barışı Sempozyumu, İstanbul: İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 2007).

5 Hossam Shaker, “Will Europe Surrender to Selective Discrimination?”, *Arches Quarterly: Islamophobia and Anti Muslim Hatred: Causes & Remedies* 4/7 (2010), 87.

6 Suphi Ertaş, *İslamofobi* (İstanbul: Cinius Yayınları, 2017), 13.

7 Erkan Yüksel, *Medyanın Gündem Belirleme Gücü* (Konya: Çizgi Kitabevi Yayınları, 2001), 24.

8 Mehmet Ali Kirman, “İslamofobi Üzerine Söyleşi”, *İlahiyat Akademi* 6 (2017), 198.

9 Enis Günaydın, “2018 İslamilik Endeksi: Yeni Zelanda Birinci, Türkiye 95'inci Sırada”, <https://tr.euronews.com/2019/05/19/2018-islamilik-endeksi-yeni-zelanda-birinci-turkiye-95-inci-ilk-40-ta-musulman-ulke-yok> (2019).

10 PEW Research Center, “Müslümanlarla Batılılar Birbirini Sevmiyor” (<https://www.bloomberght.com/haberler/haber/926893-pew-musulmanlarla-batililar-birbirini-sevmiyor>, 2011).

bombalar ve kameralar önünde sivillerin kafasını kesmeye varan şiddet ve terör eylemleri oluşurken Müslümanların yeterince seslerini yükseltmemeleri ve öz eleştiri yapmamaları sorunun büyümesine ve daha kaotik bir hal almasına yol açmaktadır. Tüm bunlar olurken “ben ne yapıyorum?” gibi öz eleştirel sorgulamalar yapılmadığı ve sadece ötekinin yaptıkları sorgulandığı için İslam dünyasındaki aşırılıklar ve savrulmalar devam etmekte ve İslamofobi gibi konulara sürekli alt yapı malzemesi oluşturmaktadır.

İslamofobi günlük siyasetin bir parçası haline geldikçe, Batı’da İslamofobi’ye yönelik akademik çalışmalar da hız kazanmıştır.¹¹ Türkiye’de de özellikle 2015’ten itibaren İslamofobi’ye dair çalışmalar yayınlanmaya başlamakla birlikte yeterli ilginin gösterildiği söylenemez.¹²

İslamofobi’ye yol açan faktörler ve süreçler detaylı değerlendirildiğinde; Batılılardan ve Müslümanların bizzat kendisinden kaynaklı olmak üzere iki ana başlıkta ele alınması mümkündür. İslam’dan ve Müslümanlardan bağımsız olarak İslam’ın algılanmasından kaynaklanan ‘Batılı-dışsal’ sebepleri, İslam ve Hristiyanlık arasındaki tarihsel teolojik tartışmalar¹³, oryantalizm, siyaset/medya ve Avrupa’nın önyargıları sonucu gelişen ayrımcılık, dışlama, yabancı düşmanlığı, ırkçılık, İslam düşmanlığı gibi nedenleri gösterebiliriz.¹⁴ Bu dışsal nedenler uzun zamandır detaylı bir şekilde ele alınırken, ‘Doğulu-içsel’ sebepler yeterince ele alınmamıştır. Bu yüzden İslamofobi’nin anlaşılabilmesi açısından indirgemeci bir mantıktan uzak durarak hem Batı’nın hem de İslam dünyasının davranışlarının birlikte değerlendirilmesi daha uygun olacaktır.¹⁵ Yapılan alanyazın taramalarında İslamofobi oluşumu açısından İslam dünyasının kendisine yönelik öz eleştirel yaklaşımı üzerine kapsamlı çalışmaya rastlanılamamıştır.

11 Ahmet Aslan, “İslamofobi Çalışmalarında Kuramsal Yaklaşımlar: Türkçe Makaleler Üzerine Bir İnceleme”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 54 (2021), 2.

12 Hacı Mehmet Boyraz, “Türkiye’de İslamofobi Çalışmaları: Kitaplar Ve Lisansüstü Tezler Özelinde Bir Literatür Değerlendirmesi”, *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi* 8/4 (2021), 97.

13 Ali Gür, “İslamofobi’nin Teo-Politik Kökenleri ve Güncel Yansımaları”, *İlahiyat Akademi* (baskıda) (2023).

14 Vildan Şafak Oktay, *Hristiyan Coğrafyasında İslamofobi* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2019), 55.

15 Kirman, “İslamofobi Üzerine Söyleşi”, 199-200.

Ancak Aydemir¹⁶ “İslamofobi Karşısında Müslümanların Sorumluluğu (Öz Eleştirel Bir Kimlik ve Kişilik Sorgulaması)” başlıklı makalesinde Müslümanların savunmacı değerlendirmeleri bir yana bırakarak öz eleştiri yapmalarının yanı sıra “evrensel insani değerler” ve hukuk sınırları içinde çözüm arama bilinci kazanmaları gerektiği önerilerini yapmış ancak öz eleştiri açısından detaya girmemiştir. Diğer yandan Yanmış da¹⁷ “Müslüman Ahlakı Üretmeyen İslamofobi Üretir” başlıklı makalesinde İslam toplumunun kendi içsel sorunlarını kısmen ele almıştır. Bu yüzden bu çalışmanın hem alandaki bu boşluğu doldurabileceği hem de farkındalık oluşturacağı ve çözüm önerileri sunarak alanyazına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Bireylerin ve toplumların gelişmesi açısından öz eleştiri önemli bir fırsattır. Yanlırları algılama, düzeltme, daha iyisini yapabilme ve yapılanları kontrol/takip edebilme fırsatları sunmaktadır.¹⁸ Öz eleştiri yapan birey/toplum benmerkezcilikten ve taassuptan uzaklaşır. İçerisinde şüphecilik, kanıt, varsayım, sebep sonucu barındıran öz eleştiri aynı zamanda aklın işlevsellik kazanmasına da katkı sağlar.¹⁹ Daha da önemlisi öz eleştiri, bireyi eylemlerin bilinçli bir uygulayıcısı seviyesine yükseltir ve “hoşgörü” erdemini edinmesini sağlar. İslamofobi ile mücadelede başarı sağlayabilmek için sorunun kökenine inmek gerekmektedir. Literatür incelendiğinde eleştirel düşünme ve öz eleştiri ile ilgili pek çok bilimsel çalışmaya rastlamak mümkündür.²⁰ Ancak İslam coğrafyasından çıkan çalışmalarda İslamofobi oluşumunda Müslümanların sorumluluğuna pek değinilmemiştir. Öz eleştirinın İslam dünyasında durum tespitinin yapılmasına ve mücadele stratejilerinin oluşturulmasına katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Özeleştiriye tahammülün zor ve incitici olduğunun

16 Salih Aydemir, “İslamofobi Karşısında Müslümanların Sorumluluğu (Öz Eleştirel Bir Kimlik ve Kişilik Sorgulaması)/ Responsibility of Muslims Against Islamophobia (A Self-Critical Inquiry of Identity and Personality)”, *هاجيت ني لسلما ءيلوؤس م ءيتاذ ءيدقن ءع ءارم ءي صخشلا ءو ءيوطلا ءع ءارم اي بوفوم السال ءر ءاظ*, *İlahiyat Akademi* 6 (2017), 180.

17 Mehmet Yanmış, “Müslüman Ahlakı Üretmeyen İslamofobi Üretir”, *Demokratik İslam* 2/2 (2018), 187-202.

18 Teceli Karasu, “Din eğitiminde eleştirel düşünme ve öz eleştiri”, *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 9/ İDEKTA (2021), 171.

19 Teceli Karasu, “Din Eğitiminde Eleştirel Düşünme ve Eleştiri”, *İslam Düşüncesinde Eleştiri Kültürü ve Tahammül Ahlakı*, ed. Mahsum Aytepe - Teceli Karasu (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2019), 1/446.

20 Karasu, “Din eğitiminde eleştirel düşünme ve öz eleştiri”, 170.

bilincindeyiz. Ancak bir iltihap boşaltılmazsa veya kangrenli bir doku kesilmezse tüm vücuda zarar verir, özeleştiriden kaçınıldığında ise tüm İslam alemi ve hatıta İslam zarar görür. Gerçeklerle bağdaşmayan aşırı özeleştirici, birey ve toplumları güvensizliğe, ümitsizliğe, suçluluk psikolojisine sürükler, dolayısıyla mutsuzluk ve tükenmişlik sendromuna yol açar.²¹ Her insani olguda olduğu gibi, özeleştiride de ölçülü davranmak esastır. Bu nedenle İslamofobi konusundaki öz eleştirilerde mümkün olduğunca bu ilkelere dikkat edilmeye çalışılacaktır.

Bu çalışmada, Batı'da İslamofobi'nin yükseliş nedenlerine kısaca değindikten sonra İslam dünyasına bakan yönünü ve İslamofobi'nin oluşumunda Müslümanların sorumluluğunu öz eleştirel bir yaklaşımla irdelenerek İslamofobi ile mücadelede İslam dünyasının yapabilecekleri ele alınacaktır.

1. Kavramsal Çerçeve

Batı kaynaklı bir kavram olan İslamofobiye dair öncü araştırmalar, İslamofobi kelimesinin ilk kez 1910 tarihinde Alain Quellien, Paris'te yayınlanan "*La politique musulmane dans l'Afrique Occidentale Française*" adlı eserde kullanıldığını göstermiştir.²² Bu eserde İslamofobi, "*Batı toplumları ve Hıristiyan medeniyeti nezdinde yaygın olan İslam'a karşı bir önyargı*" şeklinde tanımlanmıştır.²³ Edward W. Said tarafından 1980'lerin ortasında yeniden kullanımı ile güncellik kazanmıştır.²⁴ İslamofobi görece yeni bir kavram olmakla birlikte aslında Müslüman Doğu ile Hristiyan Batı arasında on dört asırlık teolojik, iktisadi ve siyasal hegemonya rekabetinin tarihsel bir yansımasıdır.²⁵

Berlin Duvarı'nın yıkılması, Sovyet blokunun çökmesi, komünizmin etkisini kaybetmesi ve Soğuk Savaş'ın sonlanmasıyla birlikte kendisine düşman öteki arayan Batı'da, uluslararası politikalarında yeni küresel düzenin ne olacağına yönelik "*Devletlerin Amipleşmesi*", "*Kaos*", "*Yeni Orta Çağ*", "*Yeni Dünya Düzeni*", "*Medeni-*

yetler Çatışması" ve "*Tarihin Sonu*" gibi tezler ileri sürülmüştür.²⁶

Aslında "*İslami Fundamentalizm*" ve "*Medeniyetler Çatışması*" kavramları ilk olarak Bernard Lewis tarafından "*Müslüman Öfkenin Kökleri*" başlıklı çalışmada kullanılmıştır. Bu çalışmada Lewis, Medeniyetler çatışmasının Müslümanlar ve Batı arasında olacağını belirterek Müslümanların Batı'ya yönelik nefretlerinin sebepleri üzerine dikkat çekici analizlerde bulunmuştur.²⁷ Edward Said'in tanımlamasıyla Bernard Lewis gelmiş geçmiş en büyük oryantalistlerden biridir ve eserlerinde zaman zaman tarafsızmış gibi görünmeye çalışsa da İslam karşıtlığını her fırsatta eserlerine aksettirmiştir. Micheal Rubin, Pamela Geller, Daniel Pipes ve Robert Spencer gibi İslamofobi üzerine yoğunlaşanlar sürekli Lewis'i referans göstermişlerdir. "*Medeniyetler Çatışması*" kavramı, kendisinden çok etkilendiğini açıkça belirten Samuel Huntington'ın 1993 yılında yayınladığı makalesiyle tartışmaların odağına oturmuş ve popüler hale gelmiştir. Huntington'un öğrencisi Fukuyama da tarihin son evresinde herkesin Batı'nın üstün değerlerini kabullenmek zorunda kalacağı tezini ileri sürmüştür.²⁸

Aslında tüm bu tezler, Batı dünyasının yeni düşman algısını güçlendirmeye yönelik altyapı oluşturmak için bilinçli bir şekilde tartışmaya açılmıştır. İngiltere Başbakanı Thatcher, İskoçya'da 1990'da yapılan NATO zirvesinde İslam ve Müslümanları öteki, yani düşman olarak ilan etmiş ve "*Biz NATO'yu Rusya'ya karşı kurduk. Şimdi Sovyetler dağıldı ne yapacağız, NATO'yu lağv mı edeceğiz? Düşmanı olmayan bir ideoloji yaşayamaz ve gelişemez. Yeni bir düşmanımız olmalı. Yeni düşman yaratmamıza da lüzum yok, zaten hali hazırda İslam gibi bir düşmanımız var*"²⁹ ifadeleriyle Batı bilinçaltının oluşturduğu önyargı ve nefret söylemlerini açığa vuran İslamofobi'yi gündeme taşımıştır.

21 Karasu, "Din Eğitiminde Eleştirel Düşünme ve Eleştiri", 1/446.

22 Selçuk Kırtepe - Esra Öztunç, "İslamofobi Kavramı Yerine İslamodiyum Kavramı", *Tokat İlimiyat Dergisi* 8/1 (2020), 161-197.

23 Boyraz, "Türkiye'de İslamofobi Çalışmaları: Kitaplar Ve Lisansüstü Tezler Özelinde Bir Literatür Değerlendirmesi", 99.

24 Edward W Said, "Orientalism Reconsidered", *Cultural Critique* 1 (1985), 99.

25 Charles Lindholm, *İslami Orta Doğu*, çev. Balki Şafak (İstanbul: İmge Kitabevi, 2004), 24.

26 Fred Halliday, "The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order", *New Statesman* 126/4328 (1997), 42-43.

27 Bernard Lewis, "The Roots of Muslim Rage", *The Atlantic Monthly* 266/3 (1990), 47-60.

28 Ahmet Davutoğlu, "Fukuyama'dan Huntington'a Bir Bunalımı Örtme Çabası ve Siyasi Teorinin Pragmatik Kullanımı", *Medeniyetlerin Çatışması*, ed. Murat Yılmaz (İstanbul: Vadi Yayınları, 2014), 443.

29 Necdet Kutsal, *Batının keskin kılıcı: Doğudan gelen sözde molla: Bir İşgal Hareketi* (İstanbul: Gaziosmanpaşa Belediyesi, 2018), 214.

Tüm bunların yanı sıra Batı kamuoyunu da derinden sarsan terör eylemleri de eklenince, dışlamacı kültürün yeniden alevlendiği Avrupa’da Müslümanlar öteki olarak etiketlenmeye başlamış ve bu atmosferi fırsata çeviren aşırı sağcı/milliyetçiler tarafından da İslam karşıtlığına dönüştürülmüştür.³⁰ Bu ötekileştirmede kesin inançlı bir Katolik Hristiyan veya ateist olmak farklılık oluşturmamaktadır. Zira “*Batı demek Hristiyan- Helen uygarlıktır*” sloganını kilise müdavimi bir kesin inançlı gibi kiliseye hiç gitmeyen Komünist parti üyesi de tekrarlayabilmektedir.³¹ 11 Eylül saldırıları sonrası Avrupa’nın geleceği için İslam’ı ve Müslümanları ciddi bir tehlike olarak gören İtalyan yazar Oriana Fallaci’nin kendisini Hristiyan bir ateist olarak tanımlaması bu anlamda dikkat çekici³² olduğu kadar İslam’a karşı Avrupa’yı koruyan tek kültürel zırhın Hristiyanlık olduğu vurgusu da önemlidir.³³

Batı merkezli çalışmalarla bir taraftan İslamofobi körüklenirken diğer yandan da İslam dünyasının reaksiyon vererek tahammülsüz ve şiddet yanlısı olduğu algısı yerleştirilmeye çalışılmıştır. Böylece Müslümanları reaksiyon veremez hale getirerek duyarsızlaşmış bir toplum hedeflenmiştir. Bu çalışmaların temelinde ekonomik ve politik hedefler zemininde oryantalist mantığın devamlılık arzusu olabileceği gibi Batı’nın kurallarına göre oynayarak siyasi zemin kazanan bazı Müslüman siyasetçilerin engellenmesi de hedeflenmiş olabilir.³⁴

Tüm bunların yanı sıra Batı’nın, Doğu’nun geri kalmışlığına sürekli vurgu yapan eleştirisine katılmayan Batılı düşünürler de bulunmaktadır ve John M. Hobson bunlardan biridir. Hobson, altıncı ve on sekizinci yüz yılları arasında on iki asır boyunca Batı’nın Doğu’nun gerisinde kaldığını ve Batı Medeniyetinin temeli olan aydınlanma hareketinin gelişiminde Doğu’nun büyük bir katkı sağladığını ifade ederek “*Batı medeniyeti Doğu’nun birikimleri üzerine inşa edilmiştir*”

tespitinde bulunmuştur.³⁵ Bauer’in “*Mübhemlik Kültürü ve İslam*” kitabı başta olmak üzere İslam’ı tarafsız bir şekilde ele alan bir kısım çalışmalar (itiraz edilecek bazı yönleri olmakla birlikte), İslam’ın özünde çok kültürlülüğün olduğu ve farklı düşüncelere toleransı ile birlikte yaşama imkânı sağladığı tezini işleyerek İslam’a yönelik ön yargıdan kaynaklı korku ve tabuların çoğunluğunun yersiz olduğunu göstermiş ve Batı’daki İslam üzerine yapılan tartışmalara ciddi bir düzey kazandırmıştır.³⁶ Ancak bu tür çalışmalar Batılılar tarafından pek dikkate alınmamış ve Batı, Doğu ile ilgili olumsuz tutumunu devam ettirmiştir.³⁷

Orta Çağ Avrupası, Müslümanları yok edilmesi gereken “*kâfirler*” olarak tanımlayarak Haçlı eylemlerini gerçekleştirmişler ve bunu meşrulaştırmak için de kendilerine göre bir İslam algısı oluşturmuşlardır. Modern Batı dünyası da bunu Müslümanlar “*teröristtir*” tarzındaki son derece ön yargılı bir söylemle günümüzde de devam ettirmektedir. Hatta “*Her Müslüman terörist değildir ancak her terörist Müslümandır*” söylemleri, gittikçe yaygınlık kazanmaktadır.³⁸ Aradan geçen bu kadar uzun süreye ve sözde aydınlanma süreçlerine rağmen Batı’nın ön yargılı zihniyeti değişmemiştir. Aslında Vestfalya Antlaşmasına kadar Avrupa’nın merkezindeki mezhep ve din savaşları, Hristiyanların öteki inanç sahiplerine karşı oldukları gibi kendi içlerindeki farklılıklara da tahammül edemediklerini açıkça göstermektedir.³⁹

Batı’nın zihin dünyası karışıktır. Eylem-söylem birlikteliği olmadığı için bir paradoks yaşamakta ve algılarla inandırıcı olmaya çalışmaktadır. Bir taraftan terör ve şiddet yanlısı cahil insanlardan müteşekkil bir İslam algısı oluşturulurken diğer taraftan dünyada ikinci, ABD’de üçüncü sırada yoğunluğa sahip ve Batı toplumu tarafından tanındıkça kabul gören bir dinin

30 Fatma Yılmaz, *Avrupa’da Irkçılık ve Yabancı Düşmanlığı* (Ankara: USAK Yayınları, 2008), 89.

31 İber Ortaylı, “Avrupa ve Biz”, *Milel ve Nihal* 6/2 (2009), 224-226.

32 Oriana Fallaci, *The Force of Reason* (New York: Rizzoli, 2006).

33 İbrahim Kalın, *Ben, öteki ve ötesi: İslâm-Batı ilişkileri tarihine giriş* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2017), 43.

34 Hakan Samur, “Postmodern Dönemde Batıdaki İslam Düşmanlığının Artması Durumu: İslamofobi”, *Çukurova Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 21/2 (2017), 67.

35 John M Hobson, *Batı Medeniyetinin Doğulu Kökenleri*, çev. Esra Ermerit (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2008), 18.

36 Merdan Güneş, “Euro-Islam’ Mi ‘Avrupalı İslam’ Mi? Avrupa’da Müslümanların Geleceği”, *Kilitbahir (İlahiyat Fakültesi Dergisi)* 19 (2021), 16.

37 Mustafa Bozkurt, “Doğu Batı Çekişmesinin Bir Aracı Olarak İslamofobi’nin Pragmatik Nedenleri Üzerine Makâsıd’ı-Ş-Şerîa Bağlamında Bir Tahlil Denemesi”, *Kader* 20/2 (31 Aralık 2022), 62.

38 Merve Nur Bolat, “Değişen Dünyada Batı’nın Değişmeyen İslam Düşmanlığı”, *Genç Atebe Dergisi* 3 (2022), 30.

39 Merve Ar, *İslamofobinin Dini Ve Kültürel Kökenleri* (Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019), 5-6.

sosyolojik izahını yapamamaktadır. İslam, cehalet ve şiddet eğilimi ile terör yapılanmalarına zemin hazırlıyorsa nasıl oluyor da Batı dünyası başta olmak üzere bu kadar yoğun ilgi görüp yayılabiliyor. Asıl sorun burada yatmakta ve gerçek ötesi yaklaşımlarla oluşturulan algılarla gerçeklerin üstü örtülmeye çalışılmaktadır. Doğal olarak potansiyel çatışma alanı oluşturan bu yaklaşım da uzlaşma yollarını tıkamaktadır.⁴⁰

Makalemizin ana unsurlarından biri de öz eleştiri olduğu için buna da kavramsal olarak açıklık getirmek uygun olacaktır. Öz eleştiri, Türk Dil Kurumu sözlüğünde kişinin kendini eksikleri ve yanlışları da dahil olmak üzere eleştirmesi, otokritik yapması olarak tanımlanmaktadır. Özeleştiri, içe dönük yapılan bir eleştiridir ve bireyin/toplumun hakikate ulaşmak amacıyla delillere dayalı olarak kendisini değerlendirme sürecidir.⁴¹ Öz eleştiri yapmayan birey ve toplumlar durağanlaşıp zamanla gerilerken öz eleştiri yapabilme cesareti gösteren birey, toplum ve medeniyetler gelişmelerini sürdürmektedirler.⁴² Son zamanlarda Batı merkezli çalışmalarda öz eleştiri terimine olumsuz bir imaj yüklediğini ve kontrolsüz eleştirinin umutsuzluk ve çöküntü oluşturabileceğini de unutmamak gerekir.⁴³

2. Batı'da İslamofobi Neden Yükseliyor?

Tarihsel teo-politik karşıtlık başta olmak üzere İslamofobi'nin birçok sebebi olabilir.⁴⁴ Zaman içinde sanayi devrimi ve teknolojik üstünlüğü ele geçiren Batı'nın Doğu'ya (İslam Dünyasına) üstünlük taslayarak kendilerini geliştirmiş, modern ve medeni, İslam Dünyasını geri kalmış, şiddet eğilimli ve barbar olarak kategorize edip bunu iletişim araçları ile yaygınlaştırmaları da önemli bir sebep olarak görülebilir. Bir taraftan medeni, gelişmiş ve insan hakları savunuculuğu rolü yapan Batı'nın diğer taraftan üstenci bakışla toplumları nasıl kastlara böldüğünü, kendisi dışındakileri sistemli bir şekilde nasıl ötekileştirdiğini, nefret suçu işlediğini ve eylem-söylem tutarsızlığının olduğunu açıkça vurgulamak gerekir. Bu durum, Batı dışı toplumların gelişiminin ancak Batı'yı takip etmekle mümkün olabileceği düşüncesini doğurmuştur. Batı'nın dünyayı tek düze

bir şekle sokma düşüncesi bir hakikat tekelciliği olarak karşımızda durmaktadır. Tarihin başlangıcını İsa'ya göre ayarlamak da bu hakikat tekelciliğinin bir göstergesidir. "Tanrı böyle istiyor" sloganlarıyla başlatılan Haçlı Savaşları da bu benmerkezciliğin ve tekelciliğin doruk noktasıdır.⁴⁵

İngiliz düşünür Ernest Gellner'in İslâm'ın her şart ve konumda var olma yeteneğine sahip; maddi-manevi, dünyevi-uhrevi, beşerî dengeleri çok iyi kurabilen bir din olduğunu ve din bağlamında İslâm'ın rakibi olamayacağını dile getirmesi⁴⁶ ve John Kelsay'ın Müslüman göçündeki hıza dikkat çekerek yakın gelecekte İslam ve Batı'dan ziyade Batı'daki İslam'dan bahsedilmek zorunda kalınacağı yönündeki ifadeleri⁴⁷, Batı dünyasının en büyük endişesinin dışa vurumu şeklinde değerlendirilebilir. Müslümanların sayılarının her geçen gün artması, Hristiyan Avrupa'nın önündeki en önemli realitelerden biridir. Avrupa'nın Müslümanlarca istila edileceği ve bu hızla giderse "Eurobia" ya dönüşeceği korkusu da sürekli işlenmektedir. Her ne kadar Müslümanların hızlı nüfus artışı Batı'yı korkutsa da Aliya İzzet Begoviç'in hızla artan nüfusuyla övünen Müslümanları şişmanlığı ile övünen ve kilolarından zevk duyan bir adama benzeterek ruha, akla ve başarılarla ne zaman vurgu yapılacağını sorgulaması dikkat çekicidir.⁴⁸ Bu vurgu aynı zamanda nitelik kazanamamış bir nicel çoğunluğun topluma sadece yük getireceği vurgusu tespiti açısından da önemlidir.

Müslüman nüfusun dünya genelinde diğer inançlara göre iki kat daha hızlı artması, Avrupa başta olmak üzere Batı'nın korkularını arttırmaktadır. Araştırmalarda 2010'da 1.6, 2020'de 1.8 olan Müslüman nüfusun, 2030'da 2.2 milyara çıkacağı⁴⁹ ve 2070'de en fazla nüfusa sahip dinin İslam olabileceği⁵⁰ yönündeki veri-

40 Olivier Roy, *Küreselleşen İslam* (İstanbul: Metis Yayınları, 2003), 29.

41 Musa Turşak, "Dini Kişiliğin Oluşmasında Özeleştirmenin Etkisi", *Ağrı İslâmî İlimler Dergisi* 1 (2017), 130.

42 Karasu, "Din eğitiminde eleştirel düşünme ve öz eleştiri", 170.

43 Karasu, "Din eğitiminde eleştirel düşünme ve öz eleştiri", 171.

44 Gür, "İslamofobi'nin Teo-Politik Kökenleri ve Güncel Yansımaları".

45 Şaban Ali Düzgün, *Çağdaş Dünyada Din ve Dindarlar* (Ankara: Lotus Yayınları, 2014), 82-83.

46 Mustafa Aydın, "Krizde Olan İslâm Değil, Ontolojik Güven Bunalımındaki Batı'dır", *Umran Kasım* (2020), 32.

47 John Kelsay, *Islam and War: A Study in Comparative Ethics* (Westminster: John Knox Press, 1993).

48 Emre Dorman, "Daima Barışı Esas Almayı Öğütleyen Din: İslam", <https://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/emre-dorman/daima-barisi-esas-almayi-ogutleyen-din-islam-40118553> (2016).

49 Jerome Socolovsky, "Müslüman Nüfusu Tüm Dünyada Artacak", <https://www.voaturkce.com/a/musluman-nufusu-tum-dunyada-artacak-114860979/892081.html> (2011).

50 BBC News, "Pew: İslam 2070'e Kadar 'Dünyanın En Büyük Dini Olabilir'", <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-39127472> (2017).

ler, büyük bir endişeyle değerlendirilmekte ve İslamofobi tirmandırılmaktadır. Tibi'nin de belirttiği gibi Batı, günümüzde Avrupa'da yaşayan 15 milyon Müslümanın büyük çoğunluğunun buradan ayrılmayacağını kabullenerek, farklılıkları bir zenginlik olarak görüp Endülüs tecrübesinde olduğu gibi bir ortam oluşturulmasına katkı sağlayabilir.⁵¹ Ancak tüm bunların olabilmesi için de İslam'ın çatışmalara yol açtığını her fırsatta dile getiren Batı'nın, sosyokültürel entegrasyon adı altında Müslümanları asimile etme amacından vazgeçmesi gerekir.

Batı'nın tarihinde saklı bulunan İslamofobi algısının yansıması olarak "depopulasyon" kavramı altında aslında artan Müslüman nüfusunu baskılamak gerçeği yatabileceğini de unutmamak gerekir. Bu kavramla, dünyada nüfusun çok hızlı arttığını ve nüfus artışının kontrol altına alınmasının zorunluluğu vurgulanmaktadır. İngiltere Kraliçesi Elizabeth'in eşi Prens Philip'in 25 Ağustos 1997 tarihli Amerikan almanağına verdiği demeçte fazlalık olan popülasyonu itlaf etmeyi önermesi ve Deutsche Press Agentur'un Ağustos 1988'deki haberinde yer alan hızlı nüfus artışı sorununu çözmek için ölümcül bir virüs olarak reenkarnasyonla geri gelme arzusu, "depopulasyon" amaçlı senaryoları da ele vermektedir. Bu durum Hitler'in ari ırk oluşturmak için yaptığı büyük katliamlarda da göze çarpmaktadır. Diğer taraftan William Engdahl'ın "Seeds of Destruction" kitabında bir devlet politikası olarak Henry Kissinger'in 2000 yıllarına kadar dünya nüfusunun 500 milyon azaltılması ve yıllık ölüm oranınının 10 milyondan 20 milyona çıkarılmasının gerekli olduğunu belirtmesi nüfus planlamasının vahim bir özeti niteliğindedir.⁵² "Depopulasyon" açısından makul mazeret oluşması için de nüfusun bir kısmının ayrıştırılarak değersizleştirilmesi ve yok edilmesi gereken olarak etiketlenmesi planlanmıştır. İslamofobi de bu açıdan "depopulasyon" senaryolarının saha uygulaması olarak değerlendirilebilir.

Renan, Batı dünyasını erdemin, aklın ve gelişmişliğin öncüsü olarak kabul ederken Doğu'yu akılcılıktan, öz disiplinden uzak ve uyum kabiliyeti sınırlı, şiddet ve teröre yatkın olarak tanımlamış ve daha ileri giderek

Doğu'yu (İslam dünyasını) modern bilimle bağdaşmayan ve özgür düşüncenin düşmanı olarak nitelemiştir.⁵³ Schmid⁵⁴ ise Avrupalı kimliğinin oluşmasında İslam'ın etkin bir rolünün olduğu tespitini yapmıştır. Garaudy de⁵⁵ İslam'ın Avrupa medeniyetinin temel bileşenlerinden biri olduğunun göz ardı edilmemesi gerektiğini vurgulamıştır. Kepel⁵⁶, İslamofobi'nin temelindeki asıl sebebin, daha önce dağınık ve sessiz oldukları için bir tehdit olarak görülmemeyen Müslümanların toparlanmaya başlamalarının ve pazarlık yapabilecek güce ulaşmalarının, Batılılar tarafından hoş karşılanmaması olduğunu dile getirmiştir. Kirman⁵⁷ ise daha genel bir bakış ortaya koyarak İslamofobi'nin sebeplerinin hem Batı'dan hem de İslam dünyasından kaynaklı yönlerine işaret etmiştir. İskoçyalı medeniyet tarihçisi Yaqup Zaki⁵⁸ de İslam ve Müslümanlara düşmanca saldıran yazarların çoğunluğunun Müslüman ülkelerdeki İngiliz kolonilerinde yaşıyor olmasına dikkat çekerek İslamofobi adı altında anti-İslam senaryolarının üretildiğini ve yayıldığını dile getirmiştir. Huntington⁵⁹ ise farklı bir bakış açısıyla soğuk savaş sonrası hedeflenen yeni düzen ile açıklamaktadır. Ona göre soğuk savaş sonrası dünya kültürel bir çatışma dönemi yaşayacak ve genel olarak Batı'nın dışındakiler ama asıl olarak İslâmi değerler ötekileştirilecektir. Çünkü evrensel mesajı yönüyle Batı için en önemli tehdit İslam'dır. Edward Said⁶⁰ de benzer bir yaklaşım sergilemektedir. İsmail Safi⁶¹ ise İslamofobi'yi ekonomik kaygılara bağlamaktadır. Batılıların sömürlerini devam ettirebilmek için İslâm'ı bir tehdit ve Müslümanları korku objesi olarak göstermeye çalıştıklarını

53 Pankaj Mishra, *Asya'nın Batıya İsyanı*, çev. Ahmet Fethi (İstanbul: Alfa Yayınları, 2013), 135.

54 Hansjörg Schmid, "Europäisch und muslimisch? Debatten, Identitäten, Transformationen", *Ökumenische Rundschau* 65 (2016), 194.

55 Roger Garaudy, *Verheissung Islam* (SKD Bavaria, 1989), 17-21.

56 Gilles Kepel, *Allah'ın Batısında*, çev. Işık Ergüden (İstanbul: Metis Yayınları, 1995), 9.

57 Mehmet Ali Kirman, "İslamofobinin Kökenleri Batılı mı Doğulu mu?", *Journal of Islamic Research* 21/1 (2010), 24-33.

58 Yakup Zaki, "İslamofobi Politikası", *İslamofobi, Kollektif Bir Korkunun Anatomisi*, ed. Osman Alacahan - Betül Duman (Sivas: Kemal İbn- i Hüمام Vakfı Yayınları, 2012), 230-232.

59 Samuel Huntington, *Medeniyetler Çatışması ve Yeni Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması*, çev. Mehmet Turhan - Cem Soydemir (İstanbul: Okyanus Yayınları, 2006), 309.

60 Edward W Said, *Medyada İslam: Gazeteciler Ve Uzmanlar Dünyaya Bakışımızı Nasıl Belirliyor?*, çev. A Babacan (İstanbul: Metis Yayınları, 2008), 54.

61 İsmail Safi, "İslamofobinin tarihsel kökenleri ve nedenleri üzerine düşünceler", (2019), 739-740.

51 Bassam Tibi, "Avrupa'daki Müslüman Göçmenler: Avro-İslam ile Gettolaşma Arasında", çev. Zehra Savan, *Müslüman Avrupa ya da Avro-İslam*, ed. N Al-Sayyad - M Castells (İstanbul: Everest, 2004), 57.

52 Ahmet Recai Tekin, "Postmodernizm Perspektifinden 11 Eylül ve İslamofobi: Üretilen Korkunun Temelleri", *Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 6/11 (2017), 116.

ve ABD'nin Irak, Afganistan ve Suriye'ye müdahalesini meşru göstermek için de terörle mücadele ve demokrasiyi getirme argümanlarını kullandığını belirtmiştir.

Modern ve seküler değerlerini üstün ve evrensel olarak gören Avrupalılar, özellikle II. Dünya Savaşı sonrası Avrupa'ya çalışmak üzere gelen Müslümanlar ve orada Müslüman olanlarla sık karşılaşmaya başlayınca yeni bir sosyokültürel etkileşim karşısında bocalamışlardır. Avrupalılar böylece farklı din ve kültürden gelen Müslümanlarla birlikte yaşamaya, aynı iş yerinde çalışmaya ve aynı mekanları paylaşmaya başlamışlar hatta önceleri işçi olanların ikinci kuşak çocuklarının patronluğu altında kendi çocuklarının çalışmasına şahit olmuşlardır. Tüm bunlara ilaveten Avrupa'daki gurbetçiler önce eşlerinin tesettürü daha sonra inşa ettikleri camiler, minareler ve mescitler ile görünürlüklerini artırmışlardır. Günümüzde Avrupa'nın birçok yerinde yükselen minareler ve camiler bir taraftan İslam'ın Avrupa'daki simgesel görünürlüğünü artırırken diğer taraftan da Müslümanların artık burayı kendi evleri gibi benimsedikleri⁶² ve kalıcı olarak yerleştikleri gerçeğini göstermektedir. Bu durum da Avrupalıları korkutmakta hatta fanatikleri sözlü veya fiili reaksiyona sevk etmektedir.

Batı'da Müslüman nüfusun hızlı artışı ve sosyokültürel görünürlükleri yeni ön yargıları ve bunların ortaya çıkardığı düşmanca tutumları da artırmıştır. Avrupa'nın Müslüman karşıtlığının başlıca nedenlerinden biri de yakın olmanın ve iç içe yaşamının getirdiği tedirginliktir.⁶³ Korku ve endişeyle karışık bu patolojik durumun yansıması olarak Batı, Müslümanları ötekileştirmeyi ve mümkünse İslam coğrafyasına hakim olmayı tercih etmiştir. Batı'nın İslam coğrafyası üzerinde hakimiyet kurma senaryoları karşısında Winter⁶⁴, Müslümanların önünde 'hüsranla dağılmak' yahut 'ihya ile hayat bulmak' şeklinde özetlenebilecek iki ihtimal olduğundan bahsetmektedir. Zira Müslümanlar oyun kurucu aktör olmadıkları takdirde tarihin öznesi olma

şansını yakalayamayacakları gibi özne olmayı başaramayanlar da nesne olmaya mahkumdurlar.⁶⁵

3. İslamofobi Üzerine Öz Eleştirel Yaklaşım

Toplumsal olarak asıl sorunumuz eleştirme değil, öz eleştirme yetersizliğimizdir. Zira başkalarını eleştirmek ve sorumluluğu onlar üzerinden yürütmek kolaydır. Asıl yapılması gereken ise kendisini tartışmaya açmak istemeyen ve dokunulmaz kılınan "ego" ile yüzleşmek anlamına gelen özeleştirmedir. Öz eleştirme beceri ve cesareti aynı zamanda tahammül ve anlayış kapasitesinin de önemli bir bileşenidir. Ancak usulüne göre yapılmayan kontrolsüz öz eleştirinin suçluluk psikolojisini tetikleyeceğini ve öz suçlamaya dönüşerek zarar verebileceğini de unutmamak gerekir.

Özeleştirmede aşırıya kaçıldığında kişi, kendi gerçekliğinden ayrı bir benlik algısına inanır, gerçeklikten kopar ve depresyon belirtileri gösterir. Birey ve toplumun iyi ve kötü yönlerini birlikte ve gerçekçi bir yaklaşımla algılaması, psikolojik bütünlük ve toplum sağlığı açısından önemlidir. Bu yüzden öz suçlamaya dönüşmemesi için öz eleştirinin de belirli ilkelere göre yapılması gerekir. Hz. Peygamber'in (a.s.) tüm çabalarına rağmen en yakınları dahil insanların iman etmemesi karşısında bunalmas ve kendinden şüpheye düşmesi üzerine "İman etmiyorlar diye neredeyse kendini helâk edeceksin!" (Kur'an-ı Kerim, Şuarâ 26:3), "Sen ancak bir uyarıcısın" (Kur'an-ı Kerim, Gâşiye 88:21) şeklinde uyarılması öz eleştirinin öz suçlamaya dönüştürülmemesi konusunda önemli bir ikazdır. Bu yüzden eleştiride olduğu gibi öz eleştiride de tarz belirleyicidir. Bir taraftan "Kendinizi beğenip temize çıkarmayın" (Kur'an-ı Kerim, Necm 53:32) ayetiyle öz eleştiri yapılması istenirken diğer taraftan da "Sen Rabbinin yoluna hikmet ve güzel öğütle çağır ve onlar ile en güzel şekilde mücadele et" (Kur'an-ı Kerim, Nahl 16:125) ayeti ile eleştirinin yanı sıra öz eleştiri açısından da yöntem önerisi sunulmaktadır. Aynı zamanda öz eleştiriye, egosantrik tutum ve kibir durumundan tevazu ve hoşgörüyeye geçiş kapısı olarak da değerlendirilebilir. Zira öz eleştiri kültürüne sahip bir birey veya toplum, başkalarının hatalarına

62 Fatih Okumuş, "Avrupa'da İslamofobi ve Mabadi: Avrupa'da İslamofobi ve Avrupalı Müslümanların Tepki ve Tutumları", *Bati Dünyasında İslamofobi ve Anti-İslamizm*, ed. Kadir Canatan - Özcan Hıdır (Ankara: Eski Yeni Yayınları, 2007), 129.

63 Tibi, "Avrupa'daki Müslüman Göçmenler: Avro-İslam ile Gettolaşma Arasında", 87.

64 TJ Winter, "Postmodern Dünyada Kibleyi Bulmak", çev. Muhammet Şeviker, *Milel ve Nihal* 12/2 (2015), 172.

65 İsmail Akkoyunlu - Songül Ünal, "Küreselleşme Sürecinde İslâm'ın Geleceği ve İlahiyatçıların Rolü", *haz. İsmail Akkoyunlu, Songül Ünal. Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 14/1 (2009), 26.

yaklaşım noktasında daha mutedil ve hoşgörülü davranabilir.

İslamofobi ve İslam karşıtlığı tartışmaları sadece Batı'da değil 19. asırdan itibaren Müslümanların kendi içlerinde de bir iç mesele olarak kendini göstermiştir. Geri kalmışlık, kendi asıl kültüründen uzaklaşma, modernizm ve sekülerleşmeye engel olma, toplumda sömürü kaynağına dönüşme gibi suçlamalarla İslam'ın sosyolojik etkilerinin azaltılması veya ortadan kaldırılmasına yönelik uygulamalar çoğu Müslüman ülkede gündeme gelmiştir. Batı karşısında İslam dünyasının gerilemesi ile birlikte yaklaşık iki asırdır bu tartışmalar devam etmektedir. Ancak bu tartışmalarda genellikle ötekinin yani Batı'nın suçlanması kolaylığına kaçılmıştır. Malik bin Nebi'nin "sömürülebilirlik" kavramını açıklarken ifade ettiği "Müslümanların kendileriyle ilgili olumsuz durumun oluşmasında payları yok mudur?" sorusu tam da bu durumu sorgulamaktadır. Sadece sömürgeci Batı'nın değil; sömürülebilirlik şartlarını oluşturarak onun işini kolaylaştıran İslam dünyasının sorumluluğu da tartışmaya açılmalıdır. İslamofobi oluşumunu tamamen Batı'ya ve sömürgeciliğe yükleyerek özeleştiri yapmama tavrı İslam dünyası için bir tür sorumluluktan kaçış ve konformist bir yaklaşımdır. İslamofobi oluşumunda Batı'nın etkisini bir başka çalışmamızda⁶⁶ detaylı ele aldığımız için burada suçluluk psikolojisine girmeden ve suçun tamamını İslam dünyasına yüklemeye kolaylığına da kaçmadan başlıklar halinde İslam dünyasının sorumlulukları üzerinde durmaya çalışacağız.

3.1. Kişi veya Kurumların Kutsallaştırılması veya Dokunulmaz Kılınması

İslam toplumunun temel sorunlarından biri kişi veya kurumları kutsallaştırması ve dokunulmaz kılmasıdır. Ancak inanç pratiğimiz bunun tersini söylemektedir. İnsan yaratılışı gereği hata yapmaya meyillidir. Bu yüzden çok büyük bir düşünce insanı veya din âliminin de hata yapabilmesi gayet doğaldır ve kutsallaştırılması gerekir. İslam, düşüncenin dondurulmaması adına en aykırı fikirlerin bile tartışılmasına izin vermektedir. Özellikle vahyin dışında peygamberini bile sorgulayabilen bir ümmet anlayışından cemaat/cemiyet liderine, şeyhine, hocasına soru soramaz ve eleştiremez hale nasıl geldiğini İslam dünyasının derinden sorgulaması gerekir. Oysa inancımız bu kutsallaştırmayı reddetmek-

tedir. Hatta Fığlalı, onuncu/onbirinci yüzyıldan bu yana akletmeyi, sorgulamayı, araştırmayı ve özgürce bir hükme ulaşma yetisini kaybetmeye başlayan Müslümanların, bütün işlerini Allah'ın takdirine/iradesine bırakma kolaylığına kaçarak Allah'a karşı ciddi bir suç işlediklerini dile getirmiştir.⁶⁷

İmam Malik'in Hz. Peygamberin (s.a.) kabrini göstererek burada yatan zatın dışında görüşü terk edilemeyecek hiçbir insan yoktur vurgusu önemli bir örnektir. Farklı coğrafyalarda yaşayan ve farklı anlayış/ahlak/mizaçlarda olan insanların her konuda ittifak etmeleri insan doğasına, yaratılış gayesine ve aklın kullanılma sorumluluğuna aykırıdır. Mezhepler de bunun doğal sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Hatta aynı mezhep içinde bile çok farklı görüşlerin olduğu bir gerçektir. İmam Muhammed, Ebû Yûsuf ve İmam Züfer gibi Hanefi fıkıh âlimleri, hocaları olan İmam-ı Azam Ebû Hanîfe'ye açıkça muhalefet ettikleri çok sayıda farklı görüşleri olmasına rağmen ders halkasından ayrılmadıkları gibi hocalarından istifade etmeye de devam etmişlerdir. İbn Haldun da "bedevî - hadarî" örnekleme ile insanların ayetleri anlama farklılığındaki doğal duruma işaret ederek aynı ayete dayanmalarına rağmen insanların farklı hükümler çıkarabileceklerini dile getirmiştir. Bu durumda Allah'ın mesajı, insanların anlayış ve yorumlamalarından dolayı ilâhîlikten çıkmakta ve insanileşmektedir.⁶⁸ Bu anlayış İslam dininin inanç ve topluma zarar vermediği sürece farklı görüş ve düşüncelere verdiği önemin pratik bir uygulaması olduğu gibi aynı zamanda sorgulama ve hoşgörünün de güzel bir örneğidir. Farabi, İbn-i Sînâ ve İbn Rüşd gibi İslam dünyasının önemli filozoflarında da birbirlerinin farklı fikir ve anlayışlarına karşı hoşgörü vardır. Bu hoşgörü ve tolerans sadece İslam ile sınırlı da değildir. Sokrat, Eflatun ve Aristo da birbirini yetiştiren ve diğerlerinin farklı görüşlerine hoşgörü ile yaklaşan filozoflardı. Bu yüzden İslam dünyası günümüzde de kendi içindeki farklılıkları çeşitlilik ve zenginlik olarak görmeli ve bunu toplumsal faydaya dönüştürmelidir. Bunun da tek çaresi geçmişte sergilediğimiz hoşgörü ve farklılıklara tahammül edebilme kültürünü yeniden canlandırmamızdır.

67 Hasan Onat, "Prof. Dr. Ethem Ruhi Fığlalı ile Röportaj", *e-makâlât Mezhep Araştırmaları* 4/2 (2011), 126.

68 Onat, "Prof. Dr. Ethem Ruhi Fığlalı ile Röportaj", 129.

3.2. Hoşgörüsüzlük ve Tefrika

Günümüzde İslam dünyası, hoşgörü ve farklılıklara tahammül kültürünü kaybettiği için asırlardır süregelen neticesiz tartışmalara veya modern dünyanın açığa çıkardığı insanlık sorunlarının girdabına hapsolmuş ve karşılıklı bir kör düşüşüne mahkûm olmuştur. Bu durum farklılıkları rahmete dönüştürmek yerine zahmete ve düşmanlığa dönüştürerek Müslümanların zayıflamasına ve ümitsizliğine yol açmıştır. İnançsal olarak fikir birliği ve ittifak yapılabilecek büyük çoğunluğu teşkil eden konular bir kenara bırakılarak farklılık oluşturan az sayıdaki konular üzerine tartışmaları güncellemek ve bu tartışmalar üzerinden kendi dışındakileri ötekileştirmek önemli sorunlarımızdan biridir.

İslam dünyasındaki İslami yapıların birleştirici olmak yerine ayrıştırıcı olmalarının temel sebebi, kendilerini hakikatin tek ve mutlak temsilcisi olarak görmelerini sağlayan teolojik takıntılarınıdır. Aslında dinin özünü bilmemekten kaynaklı bu takıntı, aşılması en zor engellerden biri olarak karşımızda durmaktadır. Ortaya çıkan her mezhep/tarikat/cemaat/cemiyet kendi çıkarımlarından oluşan görüşlerini, Allah'ın emirleriyle aynileştirdikleri, yani kendi çıkarımlarını dinin aslı olarak kabul ettikleri için kendilerini Allah'ın vekili sıfatıyla hükmün mutlak ve tek sahibi gibi görmekte ve hakikat tekelciliği ile kendi dışındakileri ötekileştirerek bertaraf etmeye çalışmaktadırlar. Bu ise din adına dini istismar eden, dine zarar veren sorunlu bir yaklaşımdır ve tehlike de burada başlamaktadır.⁶⁹ Çünkü onların “gerçek İslâmiyet” dedikleri, kendi algılamaları ve okumalarından ibaret olan kişisel ya da mensubu olduğu yapının görüşleridir.

Tarih boyunca ortaya çıkan tüm mezhepler, kendilerini kurtuluşa eren fırka olarak görmüştür. Mezheplerin, tarikatların, cemaatlerin veya bireylerin görüşlerinin kesinlikle Kur'an ve İslâm ile özdeş kılınmayacağı gerçeği iyi anlatılmalıdır.⁷⁰ Temel sorunumuz, yapıcı eleştiri yerine ötekileştiren ve düşmanlaştıran yıkıcı eleştiriye öne çıkarmamız ve öz eleştiri yapmaktan kaçınmamızdır. Eleştiri kültüründen ve hoşgörü ahlakından yoksun bu neticesiz tartışmalar, sorunların

öncelik ve önem sırasının kaybolmasına yol açmaktadır.⁷¹

İslâm tek ve evrensel olmasına rağmen onun Müslümanlar tarafından yorumlanan ve yaşanan biçimi, milletlerin kültürel ve coğrafi anlayışlarına göre değişmektedir. Bu açıdan daha İslâm tarihinin ilk dönemlerinden itibaren Arap, Acem, Kuzey Afrika, Hint ve Türk Müslümanlığından bahsedilmektedir. Zira İslâm, bu kavimler ve coğrafyaların kültürlerine dayalı olarak ya yeni zenginlikler ve câzibe kazanmakta ya da İslâm'ın ruhuna aykırı kötü uygulamalarla zarar görmektedir. Burada bahis konusu olan örf/âdetler değil, bir zihniyet meselesidir.⁷²

Bir zamanlar ulaşılmak istenen huzur limanı olarak görülen İslam coğrafyası din, dil, ırk, kültür ayrımı yapılmadan insanların huzur ve güven içinde kendi kimlik ve aidiyetlerini koruyarak yaşadıkları yer olurken; günümüzde kendi inancından hatta kendi mezhep ve meşrebinden olana bile tahammül edemez hale nasıl geldiğini sorgulaması gerekir. Bu sorgulama yapıp yeniden ötekine tahammül ve hoşgörü kültürü canlandırılmazsa tarihteki bu yaşanmışlıklar sadece bir ütopya ve avuntu olarak kalacaktır.

3.3. Cehalet, Taassup ve Din İstismarı

İslam dünyasının öz eleştiri yapması gereken sorunlardan bir diğeri de İslam coğrafyasındaki taassup, cehalet ve din istismarıdır. İslam Mezhepleri Tarihi açısından taassup, hakikati donduran, hakikati sadece kendisinde veya grubunda gören zihniyetin bir yansımasıdır. Aynı zamanda sahih bilgiye sahip olmayanların cehaletlerinin neticesi olan aşırı korumacı refleksle hakikati tekleştirme çabalarının ve erdem yoksunluğunun dışı vurumudur. Taassup, cahiliye dönemi insanların bir özelliği olarak varsayılmakla birlikte her devirde dini veya seküler olmasından bağımsız olarak birey veya sosyokültürel oluşumların ortak vasfı da olabilmektedir. Bir kısım dinî görümlü cemaat/cemiyet/tarikat veya gruplar tarafından dinin siyasî ve ticarî yönden istismar edilmesi de dinin ve dindarın toplum nezdinde itibarını düşürmekte ve bazı insanları

69 Mehmet Ali Kirman, “Hakikat Tekelciliği ve Dinî Partikülerizm”, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (ÇÜİFD)* 19/2 (2019), 330-346.

70 Onat, “Prof. Dr. Ethem Ruhi Fiğlalı ile Röportaj”, 129-132.

71 Mehmet Yolcu - İbrahim Barca, “İslâm Düşüncesinde Eleştiri Kültürü ve Tahammül Ahlâkı” (Muş 26-28 Mayıs 2019) Sempozyum Değerlendirilmesi”, *Bitlis İslamiyat Dergisi* 1/1 (2019), 87.

72 Onat, “Prof. Dr. Ethem Ruhi Fiğlalı ile Röportaj”, 133.

dinden uzaklaştırarak deizme veya ateizme kaydırmaktadır. Dinin her ne amaçla olursa olsun istismar edilmesi Kur'an'ın ruhuna ve İslâm'ın evrensel öğretilerine aykırıdır. Allah (c.c.) insanları “*Ey insanlar, hiç şüphesiz Allah'ın va'di haktır; öyleyse dünya hayatı sizi aldatmasın ve aldatici(lar) da, sizi Allah ile (Allah'ın adını kullanarak) aldatmasın*” (Kur'an-ı Kerim, Fatır 35:5) ayetiyle uyarmıştır. Ancak her din ve görüşün müntesipleri arasında bulunabilecek istismarcılarının varlığı bahane edilerek din karşıtlığı yapmak veya dini inkâr etmek de makul bir reaksiyon olarak kabul edilemez.⁷³

Hristiyan inanışındaki endüljansı aratmayacak şekilde istediklerine grup indirimli cennet tarifesi uygulayan, cennetten yer seçtiren, dinin sahibi oldukları iddiasında olan ve toplumsal cehaleti/taassubu ranta çeviren din istismarcıları/tacirleri, din ve Allah ile aldatarak bir taraftan toplumu sömürürken diğer taraftan da dine en büyük zararı vermektedirler. Unutmayalım ki Hz. Peygamberin (s.a.) kızı Hz. Fatıma'nın bile kendi kazanımı olmadan cennete gidemeyeceği konusunda bizzat peygamber tarafından uyarıda bulunulurken bir grup veya cemaatin topluluk halinde cennetlik olup olmadığından söz edilmesi bile abestir.⁷⁴ Toplumu bu tür tehlikelerden uzak tutmak için, dünyada cennet parseli satışından vazgeçerek, inançlarımızı ve mensubiyetlerimizi güç ve iktidar hırslımıza kurban etmemeliyiz.

Özellikle mezhep ve meşrep taassuplarının güç savaşlarına dönüşmesi, İslam coğrafyasında büyük yıkımlar oluşturmuştur. Aslında Pakistan, Afganistan ve Irak'ta meydana gelen Şîf-Sünnî çatışmaları da dinî hassasiyetleri kullanan siyasî ve dini erklerin bir eseridir. Müslümanlar arasındaki ayrışma ve çatışmayı minimize edebilmek için meselenin bu yönünün de net bir şekilde ortaya konulmasında ve Müslümanlara anlatılmasında fayda vardır.⁷⁵ Taassup sahibi birey ve toplum değişimden öylesine korkar ki sahiplendiği inanç veya fikrin dejenere olması endişesi onu çağın gereklerine göre yenilenmeye kapatır ve geçmişe hapseder.

İslam dünyasının en büyük sorunlarının başında tefrika gelmektedir. Tefrikanın en önemli sebeplerin-

den biri de bilgi kıtlığından kaynaklı cehaletin oluşturduğu hamasi gösteriler ve aşırı koruma refleksiyle ortaya çıkan taassuptur. Oysa İslam akli kullanmayı, araştırmayı, öğrenmeyi, birlik olmayı ve hoşgörüyü öğütlerken; cehaleti, önyargıyı, taassubu ve tefrikayı yasaklamakta ve geçmiş kavimlerden ve akıbetlerinden çok sayıda örnek vermektedir. Fikir ve düşüncelerin özgürce paylaşımını veya aykırı düşüncelerin ötekileştirildiği ortamlarda, ötekileştirilenlerin reaksiyoner bir savunma refleksi geliştirerek düşüncelerini taassuba dönüştürebileceklerini unutmamak gerekir. Taassubu önlemenin yollarından biri öğrenme iştiağı ile birlikte sorgulamaya izin vermek ve farklı düşüncelerin tartışılmasına alan açmaktır. Gerek mezhepsel veya meşrepsel taassup gerekse inançlardan bağımsız fikirsel taassup, bir taraftan kişiyi kendi zihinsel karanlığına hapsederken diğer taraftan da medeniyet tasavvurunu ve İslamî birlik inşasını yok etmektedir.⁷⁶

Irak-Şam İslam Devleti (DEAŞ) gibi terör örgütlerinin dış güçler tarafından kurulduğu düşüncesi ile sadece Batı'yı suçlayan Müslümanların aklı selimle muhasebe yapıp insanların kafasını kesen ve vahşet görüntülerini paylaşanların örgüt içindeki Müslümanlar olduğunu unutmaması gerekir. Büyük bir mücadeleyle Afganistan'dan Rusya'yı kovan Müslüman liderlerin savaş bitiminde nasıl birbirlerini yok etmeye çalıştıkları ve ülkede kaos oluşturdukları iyi analiz edilmelidir. Sünni-Şii çatışmasını körükleyen Batı karşısında bu oyuna gelip tekbir getirerek birbirini katledenlerin de yine Müslümanlar olduğu ve tüm bu şiddet olaylarını İslam coğrafyasında gerçekleştirdikleri realitesi karşısında Müslümanlar öz eleştiri yapmalıdırlar. Bu durum da gösteriyor ki temel sorunumuz, dışardan yapılan müdahaleler değil buna ortam hazırlayan cehalet ve taassubumuzdur. Aslında birinin, bir başkasının hayatını şekillendirmek için müdahalede bulunması, İslam dünyasının önemli sıkıntılardan biridir. Çözümü ise farklılıklara tahammül ve diğerlerinin özel yaşam alanlarına saygı duymaktan geçmektedir.⁷⁷

73 Selim Özarlan, “Ülkemizde Ateizme Yönelme Sebepleri”, *Diyanet İlmî Dergi* 55/4 (2019), 1022-1023.

74 Akkoyunlu - Ünal, “Küreselleşme Sürecinde İslâm'ın Geleceği ve İlahiyatçıların Rolü”, 29.

75 Onat, “Prof. Dr. Ethem Ruhi Fığlalı ile Röportaj”, 132.

76 Fevzi Rençber, “İslam Birliği İnşasında Bir Engel Olarak Mezhep-Cemaat Taassubu ve Çözüm Yolları”, *e-makâlât Mezhep Araştırmaları* 10/1 (2017), 98.

77 Ceyda Bağcı Sofu, *İslam Siyaset Felsefesinde Neo-Selefi Akımın Eleştirel Analizi* (Çorum: Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 98.

3.4. İslam'ı Geçmişte Dondurmak ve Maziye Hapsetmek

İslam dünyasının bir başka problemi dinamik bir yapıya sahip olan İslam'ı maziye hapsederek skolastik bir karanlıkta dondurmak, yeni fikirlere kapatmak ve yeni fikir sahiplerini ötekileştirerek düşmanlaştırmaktır. Özellikle din alimlerimiz ve ilahiyatçılarımızın büyük çoğunluğu modern çağın oluşturduğu güncel sorunlara çözüm ararken yeni bir anlayış ve yorum getirmek yerine aşırı korumacı refleksle geçmiş ulemanın yazdığı fıkıh ve kelam kitapları arasında maziye hapsolmakta ve bir türlü güncel çözüm üretememektedir. Bir türlü geçmişten azade olup günümüze uyum sağlayamadığı için günceldeki değerini de kaybetmekte ve kendisi geçmişte yaşadığı için güncelde çözüm ürettenleri de ötekileştirmekte ve din tahrifatçısı olarak etiketlenmektedir. Oysa İmam-ı Azam Ebu Hanife bir konuda görüş beyan ederken bugünkü modern bilimin yöntemiyle de birebir örtüşür şekilde deliller üzerinden hareket ettiğini ve kim daha güçlü delil getirirse onu kabul edeceğini belirtmiş ve fıkıhın bir ilim dalı olup dinin kendisi olmadığını vurgulamıştır. Öğrencileri İmam Ebu Yusuf, İmam Muhammed ve İmam Züfer'in farklı görüşleri karşısında delillerini inceledikten sonra Ebu Hanife taassup ve enaniyet göstermeden kendi yorumundan vazgeçtiği çok defa vaki olmuştur. Hatta Fıkıh kitaplarında İmam Azam'ın görüşlerine karşı çıkan İmam Ebu Yusuf ve İmam Muhammed'in farklı görüşlerinin yer aldığı Muhalefet-ül İmameyn bahisleri yer almaktadır.⁷⁸

Elbette ki geçmiş kaynaklara müracaat edilecektir. Ancak geçmiş kaynaklarda aydınlatıcı cevap bulunamadığı zaman geçmişe ihanet etmiş psikolojisinden çıkarak kesin naslarla çelişmeyecek şekilde yeni yorumlara ihtiyaç duyulmaktadır. Geçmişte yoğun bir şekilde kullanılan içtihat dinamizmi yeniden harekete geçirilmeli ve İslam'ın güncel ve gelecek projeksiyonları ortaya konulmalıdır. Unutmayalım ki İslam dini, Müslümanı maziye mahkûm etmediği gibi mazinin prangalarından kurtaran, geçmişi anlaşılır kılan ve gelecek tasavvurunu şekillendiren dinamik bir inançtır. Örneğin organ nakli, kök hücre, gen teknolojisi, klonlama, ötenazi, taşıyıcı annelik, suni dölleme, tüp bebek, aile mahremiyet alanları, sanal ortam problemleri, yapay

zeka, banka faizleri, sigorta sistemleri, kredi kartları gibi güncel sorunlara günümüz din âlimleri konunun uzmanları ile oturup fikir teatisi yaparak çözüm üretmedikleri takdirde İslam'ın evrenselliğini bizzat kendi ellerimizle yok etmiş oluruz. Bu hem İslam'a hem de insanlığa karşı bir sorumluluğumuzdur.

3.5. Vahiy ve Akıl Birlikteliğinin Kaybedilmesi

İslam dünyasının öz eleştiri yapması gereken bir başka problem, İslam dünyasında vahiy ve akıl birlikteliğinin kaybedilerek çatışan iki kod gibi algılanmasıdır. Oysa İslam'ın ilk gününden beri vahiy ile akıl birbirini tamamlayıcı olarak görülmüş ve Kur'an'da sürekli akletmeye, fikretmeye vurgu yapılmıştır. Kadim kültürlerin düşünce ve mantık diyalektiklerini anlamak amacıyla Emevilerin son dönemleri ve Abbasiler döneminde devlet korumasında özellikle Grekçeye hâkim Asuri mütercimlere yaptırılan Aristo başta olmak üzere kadim Helen filozoflarının eserlerinin Arapça'ya çeviri faaliyetleri ile yeni bir medeniyet tasavvuru geliştirilmiştir. Bu tercüme zaman içinde İslam inancında varlık telakkisinden reel dünyadaki sorunların çözüm anlayışlarına kadar bir dizi hususun bağlantısını tespit ederek modelleme yapan Farabi, İbni Sina, Kindi ve İbni Rüşd gibi filozofların yetişmesine ve Küçük Asya'dan Avrupa'ya yayılan İslam medeniyetinin inşasına zemin hazırlamıştır. İslam medeniyeti 9. ve 13. Yüzyıllar arasında biri Bağdat'ta kurulan "*Beyt-ül Hikme*" üzerinden Orta Asya'ya, diğeri İspanya-Endülüs üzerinden Avrupa'ya olmak üzere birbiriyle bağlantılı iki önemli epistemik çıkış yapmıştır. Bilim, insanlığın ortak mirası olarak nesilden nesile aktarılırken İslam dünyasındaki bu dönüşüm ve gelişmeler, İbni Meymun ile Yahudi ve Saint Thomas ile Hristiyan epistemolojisinin oluşumuna da öncülük etmiştir. Bu çalışmalar, aynı zamanda İslam Medeniyeti altın çağını yaşarken Orta Çağın karanlığında hapsolan Batı'nın aydınlanma sürecine de fikri zemin hazırlayarak özellikle Avrupa'yı harekete geçirmiştir. Tüm bunlar olurken İslam Medeniyeti vahiy ve akıl arasındaki ilişkiyi iyi belirlemiş ve birbirinin tamamlayıcısı olarak modellemiştir. Vahiy ve aklın birbirinin tamamlayıcısı değil de alternatifi olarak görülen bir yerde ne İslam'dan ne de fitrattan söz edilebilir.⁷⁹

78 İlyas Yıldırım, "Hanefî Geleneğinin İmâmeyn'in Ebû Hanîfe'ye Muhalefetini Yorumlayışı: Öşür Merkezli Bir Okuma", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 34 (2019), 51-84.

79 Akkoyunlu - Ünal, "Küreselleşme Sürecinde İslâm'ın Geleceği ve İlahiyatçıların Rolü", 13.

Aklı kullanmayı önemseyen ve kesin nasslar dışında zamanın ilcaatına göre yapılan içtihatlarla İslam dinamizmini harekete geçirip çağın sorunlarına çözüm üreten bir anlayıştan dini korumak adına içtihat kapısını tamamen kapatan, dini klasik fıkıh kitaplarının sayfalarına hapseden, skolastik bataklığa saplanan ve çağdaş sorunlara çözüm üretmez hale getirip taassup ve cehaleti hakim kılan anlayışa nasıl geldiği iyi sorulanmalıdır.

3.6. Evrensel Ahlak Anlayışının Üretilmemesi

İslam dünyasının öz eleştiri yapması gereken bir diğer konu da İslam dünyasında niçin evrensel bir ahlak anlayışı üretilmediğidir. Müslüman toplumların ortak sorunu ahlaki açıdan güçlü ve sorumluluk sahibi bireyler yetiştirememesidir. İslam dünyasında genel olarak bir ahlaki dejenerasyon görüldüğünden hem İslam coğrafyasında hem de geri kalan coğrafyada her ne kadar kabul etmemek için türlü bahanelere sığınacak da Müslümanların sözüne ve ticaretine güvenilmez oldukları yaftası boynumuzda asılı durmaktadır. Kendimizi kurtarmak ve İslam'a verdiğimiz zararı minimize etmek için her ne kadar Kur'an ve hadislerden örnekler versek, peygamberimiz ve sahabelerinin hayatlarını şahit tutsak da inandırıcı olamamaktayız. Zira özümüzü kaybetmiş ve modern çağın sorunları altında kişilik dejenerasyonuna uğramışız. Madem uzun zamandır erdemli ve ahlaklı bir toplum oluşturamıyoruz o zaman Müslüman toplumların klasik ahlak ve vicdan eğitim metotlarını ivedilikle güncellemeleri gerekmektedir. İslam coğrafyasında ahlaki sorunlar sıklıkla Müslümanlarla birlikte İslam'a mal edildiğinden ahlak ve değerler eğitimi ile donatılmış sağlam bir eğitim modeli geliştiremezse Müslümanlık şekilden ibaret bir kültüre dönüşmekle karşı karşıya kalacaktır.⁸⁰ Kendi toplumunun iç barışını, ahlaki normlarını sağlayıp güvenilir bir insan modeli oluşturamayan bir din, başkalarına nasıl umut ve gelecek vaddedebilir? Geçmişte yabancı bir beldeye gidenlere siz kimsiniz denildiğinde, biz Müslümanlarız dediklerinde büyük bir kabul görürken; günümüzde tam tersi bir muamelenin oluşması hem dikkat çekici hem de üzücüdür. Biz Müslümanlar ne zaman böylesine ahlaki erdemlerimizi kaybedip, vicdanımızı bu kadar körelttik?

80 Yanmış, "Müslüman Ahlakı Üretemeyen İslamofobi Üretir", 200.

Vicdan, insan benliğinde hakikatten kopmayacak en son ve tek parça olarak kabul edilir. Müslümanların sürekli yakınmak ve başkalarını suçlamak yerine kaybettikleri hakikati ve ahlak felsefesini bulabilmek adına öncelikle katılaştırmış vicdanlarını kir ve pastan arındırmaları gerekmektedir. Özellikle Maturidi gelenekten gelen Mutasavvıf Ahmet Yesevi'ye kadar uzanan "*Ahlak temelli İslam*" anlayışının anlam ve önemini yeniden düşünmemiz yerinde olacaktır.⁸¹

Unutmamak gerekir ki peygamberimizin (a.s.) gönderiliş gayelerinin başında güzel ahlakı tamamlamak gelmektedir. Söz ve özüyle güzel bir ahlak ile bezenmemiş dindarlığın bireye/topluma faydası olmadığı gibi aksine bireye, topluma ve dinin bizzat kendisine zarar vermektedir. Koyu bir dindarlığın temelinde güzel ahlak felsefesi yatmadıkça ve bu da dışarıya aksetmedikçe sonuç taassubu ve din istismarını doğuracaktır.

3.7. Selefilik ve Sufizm Kıskaçı

İslam dünyasının öz eleştiri yapması gereken bir diğer konu da birbiri ile rekabet eden ancak akıl, sorgulama, bilim ve araştırma karşılığı ortak paydasında birleşen Selefilik ve Sufizm paradigmalarıdır. Ehl-i Hadis geleneğinin yüzeysel güncel versiyonu olan selefilik, dinin radikalizm boyutunu oluştururken sufizm ise bâtinî-mutlakîyetçi din anlayışını oluşturmaktadır. Selefilik entelektüel düşünceyi küfür olduğu için Sufiler ise zâhirî-kabuksal olduğu için reddetmektedir. Her iki taraf da baskıcı ve ötekileştirici bir yapıya sahip olduklarından İslamî ilimler alanında çalışanların çoğunluğu, bu çevrelerin tepkiselliklerinden çekindikleri için modern-postmodern paradigmalara geliştirmeyi veya İslam geleneği ile ilgili derinlikli ve kaliteli çalışmalar yapmayı göze alamamaktadırlar. Bu da gerçeklerle yüzleşemeyen Müslümanların statikleşmesine ve İslam'ın çağın dışına itilmesine yol açmaktadır. Özgür düşünen güçlü ve mutedil zihinlerin mefkûreleriyle İslamî ilimlerin güçlenmesi, dinî düşünce ve hayatın daha sağlıklı bir duruma kavuşmasına, çağın sorunlarına makul öneriler getirilmesine ve genel anlamda sosyokültürel barışa katkı sağlayacaktır.⁸²

81 Akkoyunlu - Ünal, "Küreselleşme Sürecinde İslâm'ın Geleceği ve İlâhiyatçıların Rolü", 12-13.

82 Mehmet Evkuran, "İslamî İlimlerde Toplumsal Gerçeklik, Hakikat ve Söylem Problemleri", *İlahiyat Akademi* 14 (31 Aralık 2021), 20.

Dinî nasrlara literal bir yöntemle yaklaşan ve bu yaklaşımlarından ötürü şiddeti önceleyen ve insanın irade özgürlüğünü sınırlayan El-Kaide, Boko Haram, eş-Şebab, en-Nusra, Taliban, DEAŞ gibi sözde İslâmıcı görünen şiddet ve terör yanlısı örgütlerin din yorumları ile Şîî Nizari İsmailîlerin⁸³ ve onların yolundan giden grupların ezoterik, batınî ve keyfi din yorumları, gençler başta olmak üzere bazı insanları İslâm'dan uzaklaştırarak ateizme, deizme, karma felsefesine veya nihilizme yönelmelerine neden olmaktadır. Her iki yapı da dini yelpazenin uçlarında seyretmektedir. İslâm'da asıl olan barış, esenlik, orta yolu takip etmek, meşru savunma hakkının dışında şiddet ve aşırılığa izin vermemektir.⁸⁴

3.8. Şiddet ve Terörü Meşrulaştırma Aracı Olarak Cihad Anlayışı

İslam dünyasının öz eleştiri yapması gereken bir diğer konu da İslami cihad adına sergilenen canlı bombalar, bombalamalar ve infaz görüntüleridir. Elbette İslâm'ı terör ile ilişkilendirme anlayışının yerleşmesinde İslam için mücadele verdiğini ileri süren El-Kaide, Taliban, Boko Haram, Eş-Şebab ve DEAŞ gibi kendisini neo-selefi olarak niteleyen ve fikirlerini benimsemeyen Müslümanları da tekfir eden şiddet ve terör yanlısı örgütler ve bunların zihniyetinden beslenenler önemli rol üstlenmiştir.⁸⁵ Özellikle DEAŞ'ın etki alanını artırmak için infaz görüntülerini sosyal medya ağları üzerinden propaganda aracı olarak yayınlaması⁸⁶, Batı dünyasındaki İslam karşıtlığına önemli bir malzeme oluşturmaktadır. Hollanda'daki "Submission-Boyun Eğme" filminin yönetmeni Theodoor Van Gough'un ve Danimarkalı karikatüristin öldürülmesi, Charlie Hebdo saldırısı ve Paris saldırıları başta olmak üzere çeşitli radikal grupların bu eylemlerini İslam adına yaptıklarını özellikle duyurmaları ve cihad gibi bazı İslami kavramları eylemlerini meşrulaştırmak için kullanmaları da Müslümanlar için somut bir imaj kaybıdır. Diğer taraftan uluslararası arenada karikatürler aracılığıyla aşağılanan Müslümanlar, bu karikatürlere verdikleri tepkiler nedeniyle mizah anlayışından yoksun, farklı

görüşlere tahammülsüz, şiddet yanlısı gibi haftalarla bir kez daha rencide edilmektedir.⁸⁷

Özellikle 11 Eylül'ün akabinde Amerikan hükümeti tarafından gündeme getirilen "İslami terör" kavramıyla Müslümanlara karşı ön yargı, kuşku, baskı ve şiddete dayalı bir politika oluşmuştur.⁸⁸ Müslümanların herhangi bir olumsuz davranışı, dinle özdeşleştirilip tüm Müslümanların potansiyel birer terörist oldukları gösterilmeye çalışılmıştır.⁸⁹ Özellikle medyanın da katkılarıyla Müslümanlar, adeta klasik Amerikan hukuk özdeyişinin tam tersine masumiyetleri ispatlanıncaya kadar suçlu olarak görülmüşlerdir.⁹⁰ Günümüzde yansımaları süren bu tür vakaların kendi dönemlerindeki benzerlerini göz önünde bulunduran C. Taylor, P. Hitti, A. Toynbee, Gibbon, T. S. Arnold gibi Batılı tarihçiler, Batı'nın iki yüzlülüğünü ve Batılıların kendi tarihlerinin insanî olmayan barbarlık örnekleriyle dolu olduğunu belirterek İslâm'daki cihad kavramının veya "kutsal savaş" adı altında İslâm'a mal edilen görüşlerin çarpıtıldığı gerçeğini dikkatlere sunmuşlardır.⁹¹

Başta 11 Eylül saldırıları olmak üzere İslam adına yapıldığı iddia edilen tüm saldırılar aklı selim hiçbir Müslümanın onaylayabileceği eylemler değildir. Diğer taraftan günümüzde DEAŞ'ın, Boko Haram'ın veya Taliban'ın eylem ve söylemlerinden memnuniyet duyabilecek bir Müslüman bilincinden bahsetmek de asla mümkün değildir. Müslüman veya diğer inanç mensuplarından olan binlerce masuma kendi saplantılı dini anlayışları sebebiyle uyguladıkları zulüm ve şiddet çoğu kişi tarafından lanetlenmektedir.⁹² Zira inancımıza göre masumları hedef alan şiddet eylemleri, kimden geldiğine bakılmaksızın vahşet ve zulüm olarak kabul edilir ve asla savunulamaz. Ancak İslam dünyasının temsiliyet sorunu olduğu için genellikle İslam dünyasından bu tür

83 Ali Gür, "FETÖ'nün Şii Haşhaşiler ve Sünni Kadiyaniler İle Yapısal Benzerlikleri: Sistemantik Değerlendirme", *Gaziantep University Journal of Social Sciences* 22/3 (28 Temmuz 2023), 706-708.

84 Özarslan, "Ülkemizde Ateizme Yönelme Sebepleri", 1024.

85 Mevlüt Uyanık, "Doğu ve Batı Algısı: İmaj Sorununu İslamofobia Bağlamında Okumak", *İLSAM Akademi Hakemli, Dergisi* 2/1 (2022), 194.

86 Bünyamin Ayhan - Muhammet Emin Çifçi, "İŞİD, propaganda ve İslamofobi", *Medya ve Din Araştırmaları Dergisi* 1/1 (2018), 27.

87 Nurdan Akıner - Mustafa Sami Mencet, "Türkiye'de İslamofobi: Mizah dergilerinde İslam'ın temsili", *Akademik İncelemeler Dergisi* 11/2 (2016), 172.

88 Ejder Okumuş, "ABD'de İslamofobi ve Anti-İslamizm: 11 Eylül Öncesi ve Sonrası", *Batı Dünyasında İslamofobi ve Anti-İslamizm* (Ankara: Eski Yeni Yayınları, 2007), 245.

89 Elizabeth Poole, "Reporting Islam", *Reporting Islam*, (2002), 4.

90 Nathan Lean, *İslamofobi Endüstrisi*, çev. İbrahim Yılmaz (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2015), 20.

91 Hayati Hökelekli, *İslama Giriş: Gençliğin İslam Bilgisi* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007), 428.

92 Necdet Subaşı, "İslamofobi: Eski ve Yeni Sınırlar", ed. Azize Toper Kaygın - Aydın Cüneyd (Bartın Üniversitesi Uluslararası İslamofobi ve Terör Sempozyumu, Bartın: Bartın Üniversitesi Yayınları, 2017), 82.

eylemelere verilen tepkiler zayıf kalmaktadır. Radikal örgütlerin vahşet ve infaz görüntüleri Müslümanlar arasında bile dehşet ve korku oluştururken Batı kamuoyunda oluşturmamasını beklemek makul görünmektedir. Böylece bu dehşet görüntüleri ile bir taraftan Müslümanlar korkutulup sindirilirken diğer taraftan da İslam karşıtlığına malzeme arayan Batılıların eline çok kullanışlı önemli kozlar verilmektedir.⁹³

Özellikle DEAŞ başta olmak üzere bu tür şiddet ve terör yanlısı örgütlerin örgütlere katılanların büyük çoğunluğunun dışlanmış ikinci ya da üçüncü kuşak Kuzey Kafkas ve Balkan kökenli göçmenlerden oluşan AB ve ABD vatandaşları olduğu gerçeğini iyi analiz etmek gerekir. Genellikle psikolojik boşluk yaşayan, eğitim ve maddi imkanları düşük, baskılanmış, ötekileştirilmiş ancak baş kaldırı için fırsat arayan maceracı gençleri kendi ülkelerinden çok uzak İslam coğrafyalarında İslam adına savaşa ikna ederek onlardan kurtulmak, Müslüman'ı Müslüman'a kırdırmak ve onların yaptıkları üzerinden İslam nefretini körüklemek önemli bir stratejik hamledir. Arap Baharı ve sonrasında Batı devletlerinin izlediği politikaların da bir sonucu olarak Müslüman toplumların arasında cereyan eden sosyal ayrışma, kaos ve çatışmanın yol açtığı sosyo-ekonomik kriz ve siyasi iktidarsızlık DEAŞ gibi örgütlere katılımı arttırmıştır.⁹⁴ Bu yüzden ABD ve Avrupa Birliği ülkeleri başta olmak üzere Batı'dan örgütlere katılmak üzere İslam coğrafyasına gelenlerin katılımlarını önlemek için gençlere psiko-sosyal destek verilmeli, İslam'ın zorunluluk olmadıkça savaşı onaylamadığı, aksine esenlik ve barış dini olduğu bilinci yerleştirilmelidir.

Şiddet ve terör üzerinden İslam'a saldırıp Müslümanları aşağılamaya çalışan Batı'ya ekonomik ve teo-politik çıkarlar uğruna ABD'nin önce Afganistan'ı ve daha sonra da Irak'ı işgal etmesinin, İslam coğrafyasında kaosa yol açtığını ve bu durumdan da radikal grupların istifade ettiğini verileri ile birlikte detaylı anlatmak gerekir. Arap Baharı ve Suriye müdahalelerinin oluşturduğu kaos ortamında Orta Doğu coğrafyasında sosyokültürel ve mezhepsel fay hatlarının daha fazla belirginleştiği, kırılğanlığının arttığı, bu durumun yeni

radikal grupların oluşumuna zemin hazırladığı veya mevcut radikal gruplara yaradığı vurgulanmalıdır.⁹⁵

Ahirette cenneti kazanmak adına yanlış dini yorumlarla yapılan çıkarımlarla cihad adı altında İslam coğrafyasını kana bulayanlar ve Müslümanların bu dünyada hayat standartlarını ve huzurunu bozanlar, karşı çıktıkları Batı'ya zarar vermek yerine Müslümanlara büyük zararlar vermelerinin paradoksunu yaşamaktadırlar. Oysa İslam'ın esenlik ve barış anlamı, her iki dünya için de içselleştirmeyi gerektirmektedir. Zira din, bu dünyada da adalet, güvenlik, huzur ve refahın temin için gönderilmiştir.⁹⁶ Bu eylemlerle çeşitli şekillerde karlı çıkan Batı iken, Müslümanlar ise yine kendilerinden olanların elleriyle büyük zarar görendir. Bu eylemler sebebiyle İslam'ın terör ile özdeşleştirilmesi ise bir başka vahim durumdur.

Özellikle gençlere cihad gibi İslami kavramların geniş muhtevasının olduğu iyi anlatılmalıdır. Cihadın yalnızca düşmanla savaş olmadığı, nefisle mücadelenin de cihad kapsamına girdiği, bir anlamının da gayret etmek ve çabalamak olduğu, İslam dünyasının doğru bir zeminde ilerlemesi için çabalamanın ve işini iyi yapmanın da cihad olduğu yönünde toplumsal bilinç oluşturulmalıdır.

3.9. Din İstismarı

İslam dünyasının öz eleştiri yapması gereken bir diğer konu da din istismarıdır. Özellikle örgütsel yapılarda toplumsal taban bulabilmek için kullanılan mübahlaştırma ve dini meşrulaştırmalar bir süre sonra din istismarına evrilebilmektedir. Din, bireysel/toplumsal/siyasal davranışları gerekçelendirmek için kullanılabilmesi gibi aynı zamanda istismara açık bir alanda oluşturabilmektedir.⁹⁷ İniş sebepleri göz ardı edilmiş, bağlamlarından koparılmış ayet ve hadislerin lafzî anlamlarına ve tarihsel/sosyolojik arka planlarına bakılmaksızın âlimlerin verdiği fetvalara binaen veri-

93 Subaşı, "İslamofobi: Eski ve Yeni Sınırlar", 82.

94 Hilal Barın, *Tedirgin Nefret: İslamofobi Ve DAES* (İstanbul: Tezkire Yayıncılık, 2016), 235.

95 Jocelyne Cesari, "Batı'da İslamofobi: Avrupa ve Amerika Birleşik Devletleri Arasında Bir Mukayese", *İslamofobi* 21 (2015), 72.

96 Mevlüt Uyanık, "Dünyada İslamofobi'yi Besleyen Unsurlar Olarak Neo-Selefi Öğreti 'Bir Zihniyet Analizi'", *21. Yüzyılda Sosyal Bilimler* 11 (2015), 319.

97 Ejder Okumuş - Muhammed Yasir Okumuş, "The Legitimacy of Conflict in the Middle East" (Orta Doğu'da Devlet Dışı Aktörler ve Demokrasi, Kırıkkale: Kırıkkale Üniversitesi, 2016), 66-70.

len hükümler, eylem ve söylemleri meşrulaştırma aracı olarak kullanılmaktadır. Hatta cemaat/cemiyet/hareketler sadece kendilerini mutlak doğrunun temsilcileri ve meşru dinî otorite kabul ettiklerinden kendilerine muhalefet etmeyi bile ötekileştirmeye, gayr-ı meşru alana itmeye hatta tekfir etmeye yeter sebep görmektedirler. Bu durum hem siyasal hem de toplumsal olarak dini gruplar bazında oluşabilmektedir.

Tarihi süreçte insanın içinde var olduğu yapılar, cemaatler, cemiyetler, iktidarlar ve devletler güç ve iktidarı elde edebilmek/tutmak için dini araçsallaştırmışlar ve istismar etmişlerdir. Bu davranışlarını da iktidarları İslamileştirmek mantığı ile meşrulaştırmaktadırlar. Ancak sonuçta iktidarları İslamileştiremedikleri gibi kendileri de iktidar yolunda yozlaşmışlardır.⁹⁸

Dini istismarın güncel örneklerinden biri olan DEAŞ, bir yandan İslam'dan referans vererek yaptığı eylemleri ile din adına şiddet ve vahşeti meşrulaştırırken diğer taraftan da en büyük zararı İslam ve Müslümanlara vermektedir. Özellikle kendisini selefi-İslamcı olarak tanımlayan sosyo-politik örgütler, İslamfobi algısını pekiştiren eylemleri ile neticede Müslümanların faydasına mı yoksa zararına mı zemin hazırladıklarını gözden geçirmelidirler.⁹⁹ Zira son zamanlarda global ölçekte artan şiddet/terör olaylarını İslam'la özdeşleştirme hususundaki uluslararası kampanyalar kamuoyunu büyük oranda etkilemektedir.¹⁰⁰ Özellikle 11 Eylül sonrası bu durum bariz bir şekilde görülmektedir.¹⁰¹ Aynı zamanda DEAŞ türü şiddet ve terör yanlısı örgütler Müslüman devlet ve toplumları kafir ilan edi¹⁰² saldırarak Müslümanlara direk zarar verirken diğer yandan da İslamofobi'yi kökleştirerek ve Müslümanlara karşı ayrımcılık ve nefret söyleminin şiddetlenmesine yol açarak Müslümanların daha fazla zarar görmesine ve alanlarının daraltılmasına da yol açmaktadırlar. Artık

ABD ve Avrupa'da siyaset, medya ve akademinin genellikle gündemi negatif veya pozitif olmasından bağımsız olarak İslam ve Müslümanlardır. Böylece İslam ve Müslümanlar Avrupa başta olmak üzere Batı'nın önemli bir unsuru haline gelmiştir.¹⁰³

El-Kaide, DEAŞ, Boko Haram ve benzeri şiddet/terör yanlısı örgütler, cihad yaptıkları savunmasıyla dini kullanırken çok sayıda sivil masumun ölümüne yol açan şiddet eylemleriyle insanların zihnindeki "İslam'ın barış ve hoşgörü dini olduğu" kanısının hafızalardan silinmesine yol açmıştır. 11 Eylül saldırıları ise bir süreliğine uykuda olan İslamofobi canavarını yeniden uyandırmış ve İslam'ı şiddet ve terör ile özdeşleştirmeye yönelik ABD başta olmak üzere Batı'nın eline çok önemli bir gerekçe sunmuştur. İslami kimliği kullanan örgütlerin bu şekilde devam eden şiddet ve terör eylemleri Batı kamuoyunda büyük bir tedirginlik oluşturmuştur. Böylece Müslümanlar çift yönlü baskı ve zarara maruz bırakılırken diğer yandan da buldukları ülkelerde temel insan hakları ve demokrasi taleplerinin baskılanmasına ve ötekileştirilmelerine yol açmaktadır.¹⁰⁴

Batı, bir taraftan ülkelerindeki uzun yıllardır ötekileştirilmiş kızgın Müslüman gençleri bir plan dahilinde paramiliter güç olarak savaşmak üzere belirli bölgelere gönderip onlardan kurtulurken diğer taraftan da yapılan terör eylemleri üzerinden Batı kamuoyunda İslamofobi'yi körüklemiştir. ABD başta olmak üzere Batı, İslam dünyasında kısmen sivil toplum kuruluşu olarak da işlev gören tarikat/cemaat/cemiyetler ile de özellikle ilgilenmektedir. Bunlar arasından kullanabileceklerini belirleyip popülerleştirirken diğerlerini de hızla ötekileştirmektedir. Tüm bunlar olurken ABD aynı zamanda CIA kontrolünde ılımlı İslami yapılara destek vererek buldukları ülkelerde zamanı gelince darbe girişimlerinde bulunmuştur. Bu yapılar, inanç ve kültür olarak bizden gibi görünseler de uluslararası istihbarat örgütleri tarafından özel korunmaya alınmış kullanışlı ve hırslı bireylerden oluşmaktadır. Uluslararası bir istihbarat ve terör örgütü olan FETÖ bunlardan biridir ve Türkiye başta olmak üzere İslam coğrafyasını

98 Turgay Aldemir, *İnsanlığın Geleceği ve Sivil Toplum* (İstanbul: Tire Kitap, 2020).

99 Uyanık, "Doğu ve Batı Algısı: İmaj Sorununu İslamfobia Bağlamında Okumak", 191.

100 Schmid, "Europäisch und muslimisch? Debatten, Identitäten, Transformationen", 196-198.

101 Tibi Bassam, *Euro-Islam: Die Lösung Eines Zivilisationskonfliktes* (Berlin: WBG Academic, 2009), 104.

102 Hakan Samur, "Avrupa'nın Önyargılarının Ve Çelişkilerinin Bir Sonucu Olarak İslamofobi", *Yönetim Bilimleri Dergisi* 15/29 (2017), 159; Mahmut Aydın, *Monologdan Diyaloga* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2001), 37; Tuba Er - Kemal Ataman, "İslamofobi Ve Avrupa'da Birlikte Yaşama Tecrübesi Üzerine", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17/2 (2008), 56.

103 Vivien Neugebauer, *Europa Im Islam-Islam in Europa: Islamische Konzepte Zur Vereinbarkeit Von Religiöser Und Bürgerlicher Zugehörigkeit* (Peter Lang Edition, 2016), 1.

104 Uyanık, "Doğu ve Batı Algısı: İmaj Sorununu İslamfobia Bağlamında Okumak", 191-193.

da İslamofobi oluşumunda önemli rol üstlenmiştir.¹⁰⁵ Batı, FETÖ ve benzeri dini cemaat görünümlü devşirme yapıların önünü açık büyütürken diğer taraftan da tarikat/cemaat/cemiyetlerin toplum nezdindeki itibarını yok edip bunlar üzerinden din algısını kirletmektedir. Bu yüzden İslam dünyasında radikal gruplara karşı dikkatli olunduğu kadar FETÖ benzeri yapılara karşı da temkinli olunmalı ve bunların toplumu ifsat etmelerine izin verilmemelidir.

Ülkemiz başta olmak üzere İslam dünyasında cemaat olarak algılanan bu tür yapılar, önemli toplumsal dinamiklerdir. FETÖ vari yapılar yüzünden bu toplumsal dinamikler toptancı bakışla ötekileştirilerek yok sayılmamalıdır. Ancak bu yapıların da kendilerini öz eleştiriye tabi tutmaları gerekmektedir. Devlette kadrolaşma adına kifayetsiz muhterisleri kendinden diye koruyan, müntesiplerinin yanlışlarını örten, kendi liyakatsiz müntesibini makama getirebilmek için liyakatli ve ehliyetli bir başkasına iftira atıp hakkında dezenformasyon yapan, bulunduğu makamda devletin imkanlarını şahsına veya grup çıkarına kullanan, müntesiplerinin sayısı üzerinden siyasetle pazarlığa oturan, liderlerini kutsallaştıran ve çıkar amaçlı dini alabil-diğine kullanan yapıların topluma ve dine verdikleri zarar İslamofobiden daha tehlikelidir. Tarikat/cemaat/cemiyet gibi yapıların özellikle ezoterik anlayıştan uzak durup kadrolaşma, holdingleşme ve siyasetin arka bahçesi olmaktan vazgeçerek insan-ı kamil yetiştirmeye odaklanmalıdırlar. Siyasal erk ve devlet otoriteleri de insan kaynağı olarak gördüğü cemaat görünümlü yapılanmalara devletin imkanlarını seferber etmek yerine liyakat/ ehliyet ve adaleti öncelemelidir.¹⁰⁶

3.10. Sosyokültürel Uyum Problemleri

Özellikle Avrupa başta olmak üzere Batı'da İslam karşıtlığının önemli sebeplerinden biri de Müslümanların toplumsal uyum sorunlarına yol açacak kadar öz kültüründen vazgeçmeme ısrarları, dil öğrenme isteksizlikleri, yerleşik halkın inançsal uygulamalarına saygı göstermemeleri ve kutsallarını alaya almaları, namus/töre cinayetleri, buldukları ülkenin yerleşik toplumsal kurallarına uymamaları, kamuya açık ortamlarda

kurban kesmeleri veya ibadet etmeleri ve bu yaşantılarında ısrarcı olmalarıdır.¹⁰⁷

Bir yandan çok kültürlü ortak bir yaşam vadederken diğer yandan özellikle Müslümanları asimile etme çabası Batının bir paradoksudur. Bu yüzden yaşadığımız toplumda bir yandan olumsuzluklara karşı öz eleştiri yaparak toplumsal bağışıklık sistemimizi güçlendirirken diğer yandan da inançlarımıza daha sıkı ve bilinçli sarılarak stratejik adımlar atabiliriz. Özellikle Batı ülkelerinde yaşayan Müslümanlar, inançlarına daha sıkı bağlanıp entelektüel düzeylerini yükselterek ve ortak yaşam kültürüne asimile olmadan uyum sağlayarak Batı'da "göçmen" veya "geçici işçi" olarak değil, ülkenin "tam vatandaşları" olarak kendilerini kabul ettirebilirler.

3.11. Temsiliyet Problemi

Azınlık olmakla birlikte radikal dini örgütlerin eylem ve söylemlerinin oluşturduğu tahribat ortadayken Müslümanların birbirleri ve dünya ile iletişim sorunlu olmaları, birlik içinde olamamaları, örgütlenmemeleri ve etkili bir tavır ortaya koyamamaları zayıf ve aciz bir toplum görüntüsü vermektedir. Ötekileştirmeler ve saldırılar karşısında sağduyulu Müslümanlar, şiddet ve gayri-i meşru yollara tevessül etmeden siyasi mecraları da zorlayarak mağduriyetlerin giderilmesi adına reaktif değil proaktif hareket etmelidir.¹⁰⁸

Bu dinin mensubu olmayanlar da dahil hakkında hemen herkes ahkam kesmesine ve sürekli gündemde olmasına rağmen İslamiyet, bütün dünya dinleri içinde bugün bile en az bilinen ancak en fazla yanlış anlaşılan/ anlatılan bir din konumundadır. Dinler arasında tarihsel olarak her safhası kayıt altında olan İslam, ilk birkaç yüzyılda dünyaya bir rol model ve ahlaki öğreti olarak örnek teşkil etmişken; günümüzde neden en az bilinen ve en fazla yanlış anlaşılan/anlatılan din haline geldiğini düşünmemiz ve buradaki sorumluluğumuzu hatırlamamız gerekir.¹⁰⁹

Riad Domazeti şampiyonların liginde 1.8 milyarlık Müslüman coğrafyanın bütüncül bir temsiliyetinin olmadığını belirterek İslam dünyasının önemli bir

105 Ali Gür, *Vaizlikten Teröristliğe Bir İhanetin Portresi Fethullahçı Terör Örgütü (FETÖ/PDY)* (Ankara: Eski Yeni Yayınları, 2023), 302-304.

106 Aldemir, *İnsanlığın Geleceği ve Sivil Toplum*.

107 Ertaş, *İslamofobi*, 81.

108 Şafak Oktay, *Hıristiyan Coğrafyasında İslamofobi*, 111.

109 Akkoyunlu - Ünal, "Küreselleşme Sürecinde İslâm'ın Geleceği ve İlâhiyatçıların Rolü", 22.

sorununu gündeme taşımaktadır.¹¹⁰ İslam dünyasında ülkeler ve Müslümanlar arasındaki sorunlar, ontolojik düzlemde olmadığı gibi Avrupa'nın 1648'de Vestfalya anlaşması ile çözdüğü teolojik çatışma alanlarına göre çok daha çözülebilir düzeydedir. Kanlı Yüz Yıl ve Otuz Yıl savaşlarından yorgun düşen Hristiyan Avrupa, Vestfalya Antlaşması ile keskin bir kararlar aralarındaki mezhep çatışmalarını sonlandırıp ittifak kurup yükselişe geçerken İslam dünyasına da kurtuluş ve yükseliş umudu için çatışma ve farklılıkları sonlandırıp güçlü bir birliklilik ve temsiliyet kurmaktan başka çarenin olmadığını hatırlatmaktadır. Güçlü tarihsel arka planı, çok kültürlü yapısı, jeostratejik konumu ve Batı ile Doğu arasında önemli bir kültürel kavşakta yer alması gibi önemli avantajları ile Türkiye bu konuda öncülük yapabilecek en uygun ülke olarak düşünülebilir.¹¹¹

3.12. Kadının Statüsü ve Kadına Şiddet

İslamofobik bireylerin en sık kullandığı temel argümanlardan biri de İslam coğrafyasında kadınların rolü üzerinedir. Seyahat, eğitim, siyasi ve ekonomik hayata katılım kısıtlamaları ile özgürlük alanlarının kısıtlandığı, kadınlara eşit ve adil muamele edilmediği, ikinci sınıf vatandaş muamelesi yapıldığı ve namus/töre cinayetleri başta olmak üzere kadına yönelik şiddetin önlenemediği yönündeki algılar bir realite olarak karşımızda durmaktadır.

Öncelikle bu durumların İslam'la değil coğrafi adet ve geleneklerle ilişkili olduğunun iyi anlatılması gerekir. Zira peygamberimizin eşleri dahil kadınların hadis rivayetinde buldukları, ticaret yaptıkları, savaşlara katıldıkları, Hz. Aişe'nin Cemel vakasında olduğu gibi orduda bizzat savaşmaları, camilerde ibadet ettikleri, Halifelere itirazlarda buldukları, hasta tedavi ettikleri, pazar denetimleri yaptıkları ve sosyal yaşamın bizzat merkezinde yer aldıkları bir vakiadır. UNESCO tarafından da dünyanın ilk üniversitesi olarak kabul edilen ve 12 asırdır kesintisiz eğitimine devam eden Karaviyyin Üniversitesi Fatima el-Fihri isimli bir bilge kadın tarafından kurulmuştur. İbni Haldun, İbni Rüşd ve İbni Bace, İbni Battuta tıp bilginlerinden Yahudi İbni Meymun, coğrafyacı Eş-Şerif el-İdrisi, mutasavvıflardan İbni Arabi, İbni Hazm ve Abdüsselam Bin Meşiş, Papa II. Silvester, Avrupalı gezgin Leo Africanus gibi çok sayıda

alim, filozof, gezgin ve din adamı eğitimlerini bu üniversitede almışlardır.¹¹²

İslam'ın ilk asrında kadınlar toplumun merkezinde aktif olarak bizzat yer alırken ilerleyen zamanlarda ve günümüzde neden bazı Müslüman ülkelerde toplumdaki dışlandığının öz eleştirisini yapmamız gerekir. Görüldüğü gibi adet ve geleneklerden kaynaklı kadını ötekileştiren yanlış uygulamalar, İslam'la özdeşleştirilmeden kadınların sosyal yaşamdaki statüleri ile ilgili yapılacak düzenlemeler ve iyileştirmeler, İslamofobi ile mücadelede önemli bir kazanım sağlayacaktır.

3.13. Otokratik Yönetimlerin Fikirsiz ve Yaşamsal Kısıtlamaları

Bazı İslam ülkelerindeki otokratik yönetimler, kamusal ve siyasi alana katılımdaki kısıtlılıklar, fikir ve ifade özgürlüklerinin kısıtlanması, sivil toplum kuruluşlarının faaliyet ve gelişimlerine yeterince imkân tanınmaması, hak arayış ve taleplerinin reddedilmesi hatta bazen şiddetle bastırılması, yolsuzluk/rüşvetin normalleşmesi ve devlet kademelerinde liyakat ve ehliyetin değersizleştirilmesi, İslam karşıtlarının kullandığı İslamofobik argümanlardandır. İslam'ın özüne dönerek adalet, liyakat, can/mal/inanç emniyeti, fikir hürriyeti, sosyal yaşama aktif katılım serbestiyeti ve siyasi erkte söz sahibi olma hakkı yeniden çağımıza uyarlandığı zaman İslamofobi ile mücadelede önemli engeller aşılanmış olacaktır.¹¹³

3.14. Kurtarıcı Mehdi Beklentisi

Özellikle ezoterik ve kült yapılanmalarda kurtarıcı Mehdi beklentisi toplumu kaderciliğe ve sorumsuzluğa itmekte ve toplumsal değişim ve dönüşümü erteletmektedir. Aliya İzzet Begoviç de bir adım daha ileri giderek kurtarıcı Mehdi beklentisinin Müslümanlara fayda sağlamadığı gibi sadece Müslümanları tembelleğe ve sorumsuzluğa sevk ettiğini belirtmiştir.¹¹⁴ İslam dünyasındaki kurtarıcı Mehdi beklentileri bir taraftan bireysel sorumlulukların ihmal edilmesine ve kaderciliğe yol açarken diğer taraftan da bu beklentinin din istismarcıları tarafından kullanılmasına ve Müslü-

110 Selim Vatandaş, "Avrupa Birliği Doğu'ya Ne Anlatır?", *İNSAMER*, (2019), 4.

111 Aldemir, *İnsanlığın Geleceği ve Sivil Toplum*.

112 Enson Haber, "Dünyanın İlk Üniversitesinin Kurucusu: Fatima El Fihri" (<https://www.ensonhaber.com/tarih-haberleri/dunyanin-ilk-universitesinin-kurucusu-fatima-el-fihri>, 2021).

113 Talip Küçükcan, "İslam Dünyasının İslamofobi ile Mücadelesinin Parametreleri", *TRT Akademi* 7/15 (31 Mayıs 2022), 768-779.

114 Aliya İzzetbegoviç, *Özgürlüğe Kaçışım-Zindandan Notlar*, çev. Hasan Tuncay Başoğlu (İstanbul: Klasik Yayınları, 2017), 320.

manlar başta olmak üzere insanlığın aldatılmasına yol açmaktadır. Oysa dinimiz, “Bir toplum kendinde olanı değiştirmedikçe, Allah o toplumu değiştirmez” (Kur’an-ı Kerim, Ra’d 13:11) ayeti ile tam tersini vurgulamakta ve bireysel sorumluluk yüklemektedir. Neden İslam dünyasında çoğu Müslümanın kolaycılığa kaçıp sorumluluğunu Allah’a (c.c.) havale ederek kurtarıcı Mehdi beklentisiyle ömrünü tükettiğinin öz eleştirisi yapılmalı ve Mehdi beklentisinin istismar amaçlı kullanılmasına izin verilmemelidir.

3.15. Güvenin ve Adalet Anlayışının Kaybedilmesi

Eminlik vasfıyla düşmanına bile kendisini kabul ettiren bir peygamberin ümmetinin ilk kuşakları ticaret için gittikleri Uzak Doğu’da dürüstlük ve ticaret ahlakları ile takdir toplayıp büyük topluluklar halinde İslam’a girişlere vesile olurken günümüzde ticaret başta olmak üzere evrensel ilkeler ve ahlak kuralları açısından kötü örnek olarak gösterilme durumuna nasıl geldiklerinin muhasebesini yapmalıdırlar. Bir taraftan eylem ve söylem tutarlılığı ile İslam’ı yüceltenlerin yanı sıra diğer taraftan dini istismar eden sahte şeyhlerin, şarlatan hocaların, ahlaksızlığı şiar edinmiş sözde din adamlarının, kendilerini mutlak otorite ve dinin sahibi zanneden cemaat ve tarikatların, Müslüman kardeşini aldatmaktan, yalan söylemekten, can ve malına kastetmekten, emanete ihanet etmekten çekinmeyen sözde Müslümanların nasıl böylesine pervasızlaşabildiklerini öz suçlamaya savrulmadan öz eleştiriye tabi tutmak gerekir.

Sürekli Batı’yı suçlayarak kendisini sorumluluktan kurtarma sorumsuzluğunu yaşayan Müslümanların şu sorular üzerinde düşünerek öz eleştiri yapması, İslamofobi ile mücadele stratejilerine katkı sağlayacaktır. Batı, Müslümanların birbirlerini aldatmaları, can ve mallarına göz dikmeleri için baskı mı uyguluyor? “Emrolunduğun gibi dosdoğru ol” (Kur’an-ı Kerim, Hud 11:112) ayetine muhatap olan Müslümanlara Batı zorla yalan mı söylettiriyor? Toplumsal hayat ve şehirleşmede böylesine kaotik ve hijyenik olmayan ortamları Batı mı oluşturuyor? Hak ihlallerini, adaletsizlikleri, liyakat ve ehliyetin rafa kaldırılmasını, rüşvet ve yolsuzluğu Batı mı dayatıyor? Neden Batı, İslam’ın evrensel ahlaki normlarını uygularken İslam dünyası tersini yapıyor? Doğuda İslam güneşi parlarken Orta Çağın karanlığında yaşayan Batı ile nasıl yer değiştirdik? Neden cehalet

ve taassuplarımızın karanlığına hapsedik? Cehalet ve taassuba savaş açan bir dinin inananları nasıl oluyor da böylesine taassup ve cehalet karanlığına mahkûm oluyor? Konjonktürel katı gelenekler bağlamında aile içi şiddet ve işlenen töre cinayetleri dinin hangi emir ve telakkisi ile meşrulaştırılıyor? İki hariç petrol ihraç eden ülkeler (OPEC) tamamen Müslüman nüfus çoğunluğu olan ülkelerden oluşurken neden çoğu İslam ülkesinde yoksulluk ve sefalet hakim? Gelir düzeyi açısından böylesine büyük uçurumlar olan, yoksulun açlıktan zenginine israftan karın ağrısı çektiği kırılğan İslam toplumlarının mimarları Müslümanlar değil mi? Neden göçmenler İslam ülkelerine değil de Batı’ya gitmek için canlarını hiçe sayıyorlar? Neden İslam coğrafyası güvenlik sorunlu bölge olarak görülüyor? “Ben güzel ahlakı tamamlamak için gönderildim” (Hadis, İbn Hanbel, II, s.381) diyen bir peygamberin inananları nasıl böylesine ahlaki bir yozlaşma girdabına kapılıyor? Neden İslam coğrafyasında Müslümanlar başta olmak üzere insanlık vahşet ve kan deryasında boğuluyor? Yaklaşık iki milyar Müslüman neden böylesine paramparça ve bir temsiliyet makamı yok?

4. İslamofobi ile Mücadelede İslam Dünyası Ne Yapmalıdır?

Müslümanlar, İslâm’ın özüne aykırı olmamak kaydıyla inançlarına bağlı, çağı anlayan, ahlaki normlara uyan ve kendileriyle barışık insanlar olduklarını içinde yaşadıkları topluma yaşantıları ile sunmalıdırlar. Yani Müslümanlar, İslam’ı buldukları her ortamda doğru yaşamalı/anlatmalı ve doğru yansıtmalıdırlar. İslâm’ın tahammülsüzlüğü değil hoşgörüyü, zulmü değil adaleti, adam kayırmayı değil liyakati, almayı değil vermeyi, saklamayı değil paylaşmayı, haksızlık karşısında susmayı değil reaksiyon vermeyi, cehaleti değil irfanı, ben değil bizi, savaşı değil barışı, katletmeyi değil yaşatmayı, nefreti değil sevmeyi emrettiği her platformda anlatılmalıdır.¹¹⁵ Zira sorunun İslam’da değil onu temsil iddiasında olan Müslüman bireylerde olduğunu kabul etmemiz gerekir.

İslam karşıtlığının yoğun olduğu bölgelerde yaşayan Müslümanlar eğitim, ekonomik ve sosyokültürel düzeylerini yükseltmeli ve oluşabilecek herhangi bir olumsuzluğun potansiyel odağı olmadıklarını göstermelidirler. Kendileri bunları yaparken de suç ve

115 Mustafa Alıcı, “Batı’nın Bitmeyen Sanal Korkusu: İslamofobi”, *Diyanet İlmî Dergi* 55/2 (2019), 426-427.

şiddet konusunda herhangi bir inançsal ayrımcılığın yapılmamasını, kendilerinin potansiyel suçlu olarak görülmemesini, hatta İslamofobi'nin böylesine tırmandırılmasında önemli faktör olan Batı'nın ön yargılarını ve İslamofobi'yi önlemedeki sorumluluklarını her fırsatta Batı'ya hatırlatmalıdırlar.¹¹⁶

İslamofobi ile mücadele edebilmek için Müslümanların öncelikle akıl türünü ve düşünce tarzını gözden geçirmesi ve yenilemesi gerekir. Kabul edelim ki Batı karşısında İslam dünyası ciddi bir akıl tutulması yaşamaktadır. Bu yüzden kusuru hep dışarıda arayan mazeretçi akıl, kendini daima haklı gören mağrur akıl, kaderciliğe yaslanan tembel akıl ve teslimiyetçi olan aciz akıl türlerinin düşünce tarzlarından kurtularak sorgulayan, araştıran, mücadele eden ve hakikati kabul eden rasyonel akılla düşünmeyi başarmalıyız.¹¹⁷

İslamofobi ile mücadelede “İslamofobi yeni antisemitizmdir” ifadesi etkin bir slogan olarak kullanılabilir. Bu sloganla Batı kamuoyuna İslamofobi ile mücadelenin tıpkı antisemitizmle yapılan mücadeleye benzer şekilde yürütülmesi gerektiği imajı verilebilir. Bu nedenle Müslümanlar, İslamofobi'yi anti-İslamizm olarak değerlendirip antisemitizmle olan benzerliklerine yoğunlaşabilir ve aynı yaptırımların uygulanmasını isteyebilirler. Tıpkı antisemitizm kavramında olduğu gibi Müslümanlar, anti-İslamizm kavramını dünya kamuoyuna kabul ettirebilirlerse bu durum Müslümanların lehine önemli bir kazanım olacaktır.¹¹⁸ Daha sonraki adımda Batı'da antisemitizm gibi İslamofobi de suç kategorisine alınmalı ve hukuki yaptırımlar getirilmelidir.

İslâm dünyasında ise Müslüman ülkeler ve İslâm İşbirliği Teşkilatı (İİT) gibi uluslararası kurumlar, İslamofobik eylemleri gözlemleyip takip etmek ve akademik araştırmalar yapmak üzere Uluslararası İnanç ve Düşünce Özgürlükleri Komisyonu kurmalı¹¹⁹, sivil toplum kuruluşlarının İslamofobi ve ayrımcılıklar ile mücadele kapasitelerinin gelişimine destek vermeli, üniversiteler/ düşünce kuruluşları/araştırma merkezlerinin İslamofobi ile mücadeleye yönelik projelerini

desteklemeli, hazırladıkları raporları düzenli olarak Batılı muhataplarına da sunmalı ve kamuoyu ile paylaşmalıdırlar. Batı'da yaşayan vatandaşlarını İslamofobik maruziyet ve hak ihlalleri açısından sürekli izlemeli, haklarını savunmalı ve gerektiğinde sosyal ve hukuki destek vermelidir.¹²⁰

Müslümanların radikal yorumları benimseyen ve şiddet üreten yapıların gelişimine engel olması, her ne ad altında olursa olsun alan açmaması ve kimden geldiğine bakmaksızın şiddete karşı net tavır koyması İslamofobi ile mücadeleye anlamlı katkılar sağlayacaktır. Müslümanların dahil olduğu her şiddet ve terör eylemi İslam'ın ve Müslümanların yaftalanmasını kolaylaştırmaktadır. Winter, kitabının “Bağnazlığın Sefaleti” bölümünde, radikalleşme eğilimlerinin tüm Müslümanları töhmet altına soktuğunu, dünyanın herhangi bir yerindeki şiddet girişiminin tüm dünya Müslümanlarına teşmil edilerek İslamofobik algıyı güçlendirdiğini belirtmiştir. Özellikle bir kısım ötekileştirilmiş genç Müslüman çevrelerde yayılım gösteren bu gibi aşırılıklara engel olunabilmesi için ana akım İslami yapının ciddi bir özelleştirme yaparak inisiyatifini yeniden ele alması gerekliliğini vurgulamıştır.¹²¹

İslamofobi ile mücadelede önemli sorumluluklardan biri de barış ve eman dini olan İslam'ın öncelikle İslam ülkelerinde huzur ve barışı sağlayarak örneklik teşkil etmesidir¹²². Ancak unutmamak gerekir ki toplumda etkin bir adalet sistemi olmadan da huzur ve güven atmosferi oluşturulamaz. Güçlünün değil haklının üstün olması, hukukun üstünlüğü anlayışının toplumda kabul görmesi ve adaletin etkin ve hızlı tecelli etmesi için geçmişte olduğu gibi dinin yapabileceği çok ciddi katkıların olduğunu hatırlamakta fayda bulunmaktadır. Doğru anlatılıp doğru anlaşılırsa ve doğru yaşanılırsa din toplumsal olarak sorun olmaktan çıkacağı gibi yüksek seciyeli bireylerden oluşmuş bir toplum inşasına da katkı sağlayacaktır.

İslam gibi bir dinin, inananı mutlu edemeyeceğini düşünmek haksızlıktır. Ancak inandığımız değerler işlevini yitirmiş ve din olarak sunulanlar hayatın gerçekleriyle örtüşmüyor ise o zaman din anlayışı ya çarpıklıkları meşrulaştırma fonksiyonu görür veya çatışmanın

116 Samur, “Avrupa'nın Önyargılarının ve Çelişkilerinin Bir Sonucu Olarak İslamofobi”, 154-155.

117 Aldemir, *İnsanlığın Geleceği ve Sivil Toplum*.

118 Ar, *İslamofobinin Dini ve Kültürel Kökenleri*, 98-99.

119 Küçükcan, “İslam Dünyasının İslamofobi ile Mücadelesinin Parametreleri”, 780.

120 Alıcı, “Batı'nın Bitmeyen Sanal Korkusu: İslamofobi”, 430.

121 Winter, “Postmodern Dünyada Kibleyi Bulmak”, 179.

122 Küçükcan, “İslam Dünyasının İslamofobi ile Mücadelesinin Parametreleri”.

aracı olur. İnsan ve din arasında çift yönlü bir ilişki vardır. Bu çift yönlü ilişkiyi iyi anlamak gerekir. Normalde dinin insanı biçimlendirmesi beklenir. Ancak birey üzerindeki etki ve yaptırımını kaybetmiş bir din, insan tarafından biçimlendirilir ve insani zaafı meşrulaştırarak istismar aygıtına dönüşür.¹²³

İslamofobi ile mücadelede bilgiyi hikmetle mezcetmiş gerçek ilim insanları ve din bilginlerine büyük sorumluluk düşmektedir. Tarihte özellikle İmam-ı Azam Ebu Hanife, Ebu Hasan el-Maverdî, Ebu Hamid Gazali, İmam Ebu Mansur Muhammed Maturidi, Bedreddin İbn Cemâ'a, Namık Kemal, Cemaleddin Afgani, Ahmed Cevdet Paşa, Said Nursi vb. gibi kendi çağlarının problemlerini iyi çözümlenmiş teorisyenler, çağdaş sorunları aşmada yol gösterici olabilirken günümüzde ise maalesef bu tarz teorisyenler fazla çıkmamıştır. Güncel krizler karşısında Müslümanlar ya Batı'yı taklit etmekle ya sorunları ötelemekle veya asırlar öncesinin klasik fıkıh kitaplarının çağda uyumsuz fetvalarına müracaatla yetinmişlerdir. Bu durum da çağdaş Batı Medeniyeti ve sorunları karşısında İslam'ın çözüm üretmediği algısını güçlendirmiştir. Bu yüzden hem Müslümanların hem de çağdaş dünyanın problemlerini bilen vizyoner, siyaset ve yönetici erkten bağımsız, hikmete ram olmuş ilim ve bilim insanlarının sahada aktif rol üstlenmeleri önemli kazanım olacaktır.

İslam dünyasının sorumlulukları ve öz eleştiri denildiğinde Batı ve Doğu arasında önemli bir köprü görevi gören bilge insan Aliya İzzet Begoviç'i hatırlamak faydalı olacaktır. Aliya öncelikle Müslümanların geçmişle yüzleşmelerini, eleştirel düşünmelerini ve yenilenmelerini önermektedir.¹²⁴ Müslümanların yenilenmeden başka yollarının olmadığını, yenilenmenin öncelikle bireyin kendisinden başlaması gerektiğini¹²⁵, bunun da söylem yerine eyleme dayandığını¹²⁶, yenilenemezlerse sürekli gerileyeceklerini, yenilenirken de kadim geleneklerini yok sayan Türkiye gibi değil Japonya örneğinde olduğu gibi geleneği asla ihmal etmelerinin gerekliliğini¹²⁷ vurgulamıştır. Yöneticiye mutlak

itaat dogmasından vazgeçilmesi¹²⁸, eğitim sisteminin ezberci mantıktan kurtularak eleştirel düşüncenin geliştirilmesi¹²⁹, İslam ahlak prensiplerine göre yeniden formatlanması¹³⁰, Müslümanların öz ve sözlerinde İslam'la tutarlı olması, hayatın her aşamasının zühd adı altında kadercilik anlayışıyla sadece dua ile değil, çalışma ve bilimle düzenlenmesi¹³¹, iyinin düşmanı olan mükemmellik arayışından vaz geçilmesi gerektiği¹³² ve dinin yoruma kapalı kesin hükümleri dışındaki alanlarında yenilenmenin yapılabileceği¹³³ tespitlerini yapmıştır.

İslamofobik uygulamalarla onuru kırılan, hukuksal çığnayan ve maddi/manevi şiddete maruz kalan Müslümanların demokratik ve meşru yollarla haklarını savunmak için sivil toplum kuruluşlarında yer alıp aktifleşmeleri hem görünürlük hem de mücadele açısından faydalı olacaktır. Meşru örgütlenme, birlikte hareket ve demokratik çerçevede tepkisellik, İslamofobi ile mücadelede önemli katkı sağlayacaktır. Öncelikle Müslümanların farklılıklar üzerinde tartışmayı ve çatışmayı bırakıp benzerlikler üzerinden uzlaşmaları, birlik olmaları ve kardeşlik hukukunu ön plana çıkarmaları gerekmektedir.¹³⁴

İslam dünyası da İslamofobi ile daha ciddi ve bilinçli bir mücadeleye girişmelidir. Bu konuda teknoloji ve iletişim araçlarından istifade edilmeli ve aktif kullanılmalıdır. Ancak bunları kullanırken inançsal normlarını göz ardı etmemeli ve meşru zeminden ayrılmamalıdır. Zira "kem alat ile kemalat olmaz" kuralını sürekli hatırlamalıdır. Batı medyasının karalama kampanyalarına karşı küresel dezenformasyonla mücadele ağları oluşturulmalı ve düzenli raporlar yayınlanmalıdır. İnsan hakları ihlallerine karşı siyasi, akademik ve hukuksal girişimlerle mücadele platformu genişletilmelidir. Her toplumda vicdanlı ve hakkaniyetli liberal insanlar bulunabileceğinden İslamofobi ile mücadele ağını yaygınlaştırmak için küresel ölçekte böyle insanlar tespit edilip diyaloga geçilerek destek alınmasında fayda bulunmaktadır. Müslüman ülkeler birlikte hare-

123 Akkoyunlu - Ünal, "Küreselleşme Sürecinde İslâm'ın Geleceği ve İlâhiyatçıların Rolü", 11-12.

124 İzzetbegoviç, *Özgürlüğe Kaçışım-Zindandan Notlar*, 301.

125 Aliya İzzetbegoviç, *İslam Deklarasyonu*, çev. Rahman Ademi (İstanbul: Fide Yayınları, 2014), 71.

126 İzzetbegoviç, *Özgürlüğe Kaçışım-Zindandan Notlar*, 39.

127 İzzetbegoviç, *İslam Deklarasyonu*, 23.

128 İzzetbegoviç, *Özgürlüğe Kaçışım-Zindandan Notlar*, 310.

129 İzzetbegoviç, *İslam Deklarasyonu*, 33.

130 İzzetbegoviç, *İslam Deklarasyonu*, 32.

131 İzzetbegoviç, *İslam Deklarasyonu*, 47.

132 İzzetbegoviç, *Özgürlüğe Kaçışım-Zindandan Notlar*, 320.

133 Berat Sarıkaya, "Aliya İzzetbegoviç'in Düşünce Dünyası ve İnancını Şekillendiren Tarihsel Arkaplan.", *Electronic Turkish Studies* 13/25 (2018), 414.

134 Şafak Oktay, *Hıristiyan Coğrafyasında İslamofobi*, 107-108.

ket ederek medya alanında güçlü bir oluşuma gidip, uluslararası alanda rekabet edebilecek bir medya ve iletişim ağı kurmalıydılar. Geniş perspektifli uluslararası bir platformda din adamları, akademisyenler, siyasetçiler ve sivil toplum örgütleri bir araya gelerek mücadelede “ortak akıl” ile stratejik adımlar belirlenmelidir.¹³⁵

İslam Dünyasında oluşturulan vahşet görüntüleri ile İslam, şiddet ve terörle birlikte anılarak İslamofobi körüklenirken; Hristiyan Avrupa ve ABD başta olmak üzere İslam dışı toplumlarda yükselen vahşet ve şiddet görüntülerinin Hristiyanlık ile özdeşleştirilmemesi ve Hristiyanofobi’den bahsedilmemesi Batı’nın ikiyüzlülüğüdür. Batı’nın bu ikiyüzlülüğünün belgelenmesi ve uluslararası platformlarda dile getirilmesi, İslamofobi ile mücadeleye önemli katkı sağlayacaktır. Ayrıca dünyanın çok farklı yerlerinde diğer inançlarla iltisaklı teröristlerin bulunduğu da bir gerçektir. İslam adına olduğu gibi Yahudilik, Hristiyanlık, Budizm, Hinduizm adına da şiddet eylemlerine başvurular olmuştur. Makkabiler döneminde başlayan Yahudilerin yaptığı katliamları¹³⁶, Guş Emunîm, Yigal Amir isimli şiddet yanlısı kişi ve grupların başta Filistinliler olmak üzere Yahudi olmayanlardan intikam almak için yaptıkları şiddet eylemleri ile sürdürülmüş¹³⁷, özellikle İsrail’in devlet terörü ile Filistin’i işgal etmesi ve Filistinlilere hayvan muamelesi yaparak soykırım uygulamasıyla günümüzde de devam etmiştir. Avrupa’nın göbeğinde Birleşmiş Milletler askerlerinin korumasındaki Boşnak Müslümanlara uygulanan soykırım hala hafızalarda tazeliğini korumaktadır. Yakın tarihli bütün bu soykırım ve katliamlar, Batı’nın iki yüzlülüğünün açık ve güncel bir göstergesidir. Yine Japonya’da Budist Aum Shinrikyo müridlerinin Tokyo metrolarına eş zamanlı yaptıkları sarin gazı saldırılarında çok sayıda insan hayatını kaybetmiş ve 6 binden fazla kişi yaralanmıştır.¹³⁸ Öte yandan, Kuzey İrlanda’daki siyasî çekişmeler Katolik-Protestan çatışmasına dönüşmüş ve siyasî mücadele aracı olarak din kullanılmıştır¹³⁹. Bombay’da Hindu fanatikler, 1993’te Ayodha Camii’ni yakarak 400 kişinin ölümüne neden

olmuştur. Günümüzde de Avrupa ve Amerika kıtalarında başta olmak üzere dünyanın farklı bölgelerinde pek çok camiye saldırılar düzenlenerek Müslümanlar öldürülmeye devam edilmektedir.

Genelde Müslümanlara karşı uygulanan şiddet, terörizm olarak nitelenmezken; Müslüman birisi şiddet uyguladığında bu terörist bir eylem olarak nitelenmektedir¹⁴⁰. Yakın zamanda meydana gelen bazı olaylar bu düşüncemizi doğrulamaktadır. Norveç’te 2011 yılında “Avrupa’da İslam’ı ve Müslümanları istemiyoruz”, “İslam dini, dünyanın ilerlemesinin açık bir düşmanıdır” gibi sözleriyle bildiri yayınlayan ve çoğu çocuk 77 kişiyi vahşice katleden¹⁴¹ Brevik’e gelince Norveç’li savcılar terör eylemi olarak değil de bir akıl hastasının ve çılgının bireysel katliamı olarak değerlendirmeleri¹⁴², Hollandalı Müslüman düşmanı sağcı politikacı Geert Wilders’in böylesine bir teröriste hayranlığını açıkça dile getirmekten çekinmemesi¹⁴³, ünlü yazar ve kitap editörü Richard Millet’in “Anders Brevik’e Edebi Övgü” kitabında Avrupa’nın geleceği için Müslümanların tehlike oluşturduğunu belirterek Norveç’teki Müslümanların bu vahşi eylemleri hak ettiğini savunması ve bir kısım vatandaşların bu saldırıların sorumluları olarak Müslümanları göstermesi dikkat çekicidir.¹⁴⁴ Yeni Zelanda’da 1998’de Hamilton’daki bir cami, açılışından yalnızca altı ay sonra yakılmıştır. Bu konuda bir başka örnek de yine Yeni Zelanda’da 2019’da cuma namazı esnasında iki camiye yapılan silahlı saldırıdır.¹⁴⁵ Bu saldırıları gerçekleştiren kişilerden Brenton Tarrant, saldırı öncesinde hazırlayarak yayınladığı 70 sayfalık manifesto mesajında Konstantinopolis (İstanbul)’a gelip tüm cami ve minareleri yıkacağını, Ayasofya’yı minarelerden kurtaracağını ve Konstantinopol’ün tekrar Hristiyan şehri olacağı yönünde ifadeler kullanmıştır.¹⁴⁶ Tüm bunlar dünyanın

135 Safi, “İslamofobinin tarihsel kökenleri ve nedenleri üzerine düşünceler”, 742.

136 Baki Adam, “Yahudilik ve Şiddet” 5/1 (2002), 30.

137 Adam, “Yahudilik ve Şiddet”, 33.

138 Ali Gür, “FETÖ ve Aum Shinrikyo Örneğinde İlmli Dini Hareketten Terör Örgütüne Dönüşüm: Sistematik Bir Değerlendirme”, *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 20/2 (31 Ağustos 2023), 608.

139 Şinasi Gündüz, “Hristiyanlıkta Şiddetin Meşruiyet Zemini”, *İslâmîyât Dergisi* 5/1 (2002), 35-57.

140 Ömer Taşgetiren, “Prof. Dr. John Esposito ile” Batı Dünyasında İslamofobi” Hakkında Şöylesi”, *Çekmece İZÜ Sosyal Bilimler Dergisi* 5/10-11 (2017), 122.

141 Ufuk Odabaşı, *Norveç’te Terör ve Brevik’in Manifestosu* (UTSAM: Polis Akademisi, 2012), 4.

142 Odabaşı, *Norveç’te Terör ve Brevik’in Manifestosu*, 8.

143 Barın, *Tedirgin Nefret: İslâmofobi Ve DAES*, 118.

144 İsmail Metin, “Tiyatro, Karikatür Ve Film Provokasyonları Bağlamında Fransız Basınında İslam Ve Hz. Muhammed İmajı”, *Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4/4 (2013), 96.

145 Bölge Gündem, “Yeni Zelanda Manifestosu! 74 Sayfalık Manifesto Tam Oku!”, <https://www.bolgegundem.com/yeni-zelanda-manifestosu-74-sayfalik-manifesto-tam-oku-775726h.htm> (16 Mart 2019).

146 Emine Ögük, “Dindarlık Algıları ve Şiddet”, *Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/1 (2019), 22-23.

gözleri önünde yaşanırken bireysel bir katliam olarak değerlendirilmiş ve terörist Tarrant'ın Avrupa'daki kişisel, ideolojik ve terör bağlantıları incelenmediği gibi üzeri örtülmeye çalışılmıştır.¹⁴⁷

Verdiğimiz bu örnekler terörün dini, rengi, devleti, milliyeti olmadığını açıkça göstermektedir. Ancak temel sorun, bu net vakalara rağmen terör bağlantıları araştırılmadan bireysel saldırı olarak değerlendirilirken; terörle İslam arasında sürekli ilişki kurulması ve şiddet/terörün sadece Müslümanlara has bir olgu gibi sunulmasıdır. Terörün İslam kimliğiyle bütünleştirilmesi ne kadar hataysa terör saldırılarını yapanların milliyet ve inançları üzerinden değerlendirme yaparak terör eylemi demekten çekinmek de o kadar büyük bir hatadır. Doğrusu ise terörün kimden geldiğine ve nereyi hedef aldığına bakılmaksızın kime ve nereye yönelik olursa olsun bütün terör eylemlerinin karşısında durmaktır. Yeni Zelanda örneği, geçmişte münferit olarak sınıflanan çeşitli saldırıların zamanla kanlı terör eylemleri boyutuna ulaşabileceğini ve bunun motivasyonunun da Hristiyan değerlerini referans gösteren bir Hristiyan radikalizminden beslenebileceğini açıkça göstermiştir.¹⁴⁸

İslamofobi ve etkileri ile baş etmek için Müslümanların, eleştiriden ziyade öz eleştiri yaparak ruhani dinginliğe ulaşması¹⁴⁹, dünya-ahiret dengesini iyi kurması, kendine ve toplumuna karşı sorumluluklarını içselleştirmesi, hodgam değil diğergam olması, sosyokültürel krizlerde akl-ı selim ve hikmetle hareket ederek yıkıcı değil yapıcı tepkiler vermesi, eylem ve söylemlerin arka planını araştırıp analiz ederek çözümler üretmesi, özüne uygun bir şekilde inancını temsil etmesi ve emrolunduğu gibi dosdoğru olması şeklinde özetlenebilecek hasletleri içselleştirmesi gerekir.

Sonuç

Bütün baskı ve algılara rağmen Batı toplumunda İslam'ın kabul görmesi ve Müslümanlığın yayılması, Batı'yı her zaman korkutmuştur. Orta çağın haçlı

zihniyeti günümüzde İslamofobi ve Müslümanları ötekileştirmek üzerine pozisyon almıştır. Özellikle kendi ürettikleri yeni kavramlar ve kurup büyüttükleri farklı oluşumların eylem ve söylemlerini hâkim oldukları iletişim araçları üzerinden projekte ederek dünya kamuoyunu yönlendirmektedirler. İslamofobi hem Batı hem de İslam coğrafyasında gittikçe artmaktadır. Çalışmalarda genellikle Batı, Müslümanları suçlarken; İslam dünyası da Batı'yı suçlayarak İslam'a olumsuz bakışı üzerinden değerlendirmeler yapmıştır. Daha önceki çalışmalarımızda da detaylı yer verdiğimiz üzere İslamofobi oluşumunda Batı dünyası önemli rol oynamaktadır.¹⁵⁰ Ancak Batı'ya bu alt yapı malzemelerini verenin de Müslümanlar olduğu ve bunun irdelenmesinin gerektiği açıktır. İslam dünyasının her şeyden önce başkalarını suçlayarak sorumluluğu üzerinden atmak kolaycılığına kaçmadan sorunlarla yüzleşmesi ve özeleştiriyi yaparak bir imaj restorasyonuna gitmesi gerekir.

İslamofobi oluşumunda İslam dünyası açısından temel sorunları şöyle sıralayabiliriz: kişi veya kurumların kutsallaştırılması ve dokunulmaz kılınması; Müslümanların İslam'ın özünden uzaklaşmaları; İslam coğrafyasındaki taassup, cehalet ve din istismarı; dinamik bir yapıya sahip olan İslam'ın maziye hapsedilmesi ve yenilenmeye kapatılması; vahiy ve akıl birlikteliğinin kaybedilmesi; evrensel bir ahlak anlayışının üretilmemesi; İslam dünyasının Selefilik ve Sufizm arasında savrulması ve ana akımın etkisizleşmesi; yeni içtihadların yapı(a)maması; İslami cihad adına sergilenen bombalama ve infaz görüntüleri; din istismarı; Müslümanların toplumsal uyum problemleri; Müslümanların bazı kültürel adet ve geleneklerini dini bir hüküm olarak sunmaları; bazı İslam ülkelerinde kadının değersizleştirilmesi; temel insan hakları, bireysel örgütlenme, fikir hürriyeti ve siyasete aktif katılma noktalarında bazı İslam ülkelerindeki kısıtlamalar; adalete güvenin kaybolması; İslam toplumlarında liyakat ve ehliyetin yerini liyakatsizlik, adam kayırmacılık ve nepotizmin alması; İslam dünyasının yolsuzluk ve rüşvetle anılıyor olması.

İslamofobiyle mücadelede İslamofobi'nin ne olup ne olmadığına daha net bir biçimde ortaya konulmasını sağlamak ve hukuki sınırlarını belirlemek için işlevsel bir İslamofobi tanımı üzerinde uzlaşmak kritik bir adım olacaktır. Zira herkes kendine göre bir kapsam oluşturarak basit tedirginlikten ırkçılığa, İslam

147 Erol Kevser, *Yeni Zelanda Terör Saldırısı Ve Avrupa Bağlantıları* (SETA, 2019), 8.

148 Doğan Başaran, "Batı Düşüncesinin İki Yüzlülüğü: İslamofobi ve Sağ Popülizm", *ANKASAM | Ankara Kriz ve Siyaset Araştırmaları Merkezi* (2022).

149 Mustafa Çağrı, "İslamofobi Bağlamında Bir Özeleştiriyi", ed. Osman Alacahan - Betül Duman (İslamofobi- Kolektif Bir Korkunun Anatomisi, Sivas: Kemal İbn-i Hümmam Vakfı Yayınları, 2011), 255-260.

150 Gür, "İslamofobi'nin Teo-Politik Kökenleri ve Güncel Yansımaları".

düşmanlığına ve anti-İslamizme kadar çok geniş bir yelpaze sunmaktadır. Bu durum İslamofobik nefret suçlarının verilere dayalı bir biçimde tespit edilip kayıt altına alınmasına ve hukuki takibatların yapılmasına da katkı sağlayacaktır.

İslâm ve terör sözcükleri kasıtlı olarak sürekli yan yana getirildiğinden öncelikle kendi içinde güveni, sevgiyi, huzuru ve barışı sağlaması gereken Müslümanların güven verici pozitif söylem ve eylemlerini çok-kültürlü ortamlarda devamlı dile getirmeleri faydalı olacaktır. İslam dünyası, şiddet görüntüleri başta olmak üzere İslamofobi ile mücadelede sorunun büyümesine katkı sağlayacak ve sosyopolitik zemin kazanmasına neden olabilecek malzeme üretiminden kaçınmalı, özellikle İslam adına yapılan ve aslında İslam'ın da ruhuna aykırı olan eylem ve söylemlerden uzak durmalıdır.

İslam dünyasının şiddet ve terör üreten radikal oluşumların palazlanmasının önüne geçmesi, FETÖ varlıklı görünümlü yapılara da dikkat etmesi, kimden geldiğine bakmaksızın şiddet ve teröre karşı net duruş sergilemesi İslamofobi ile mücadeleye önemli katkılar sağlayacaktır. Zira Müslümanların dahil olduğu her şiddet eylemi İslamofobi'ye malzeme olmak üzere İslam'ın ve Müslümanların etiketlenmesine yol açmaktadır.

İslam dünyasının ve Müslümanların zaman kaybetmeden dışarıda suçlu aramak yerine öz eleştirisini yaparak sorumluluklarının farkına varması ve kendisini yenilemesi kritik bir dönüm noktasıdır. Dönüşüm ve yenilenmeyi her duyarlı Müslüman önce kendi benliğinde başlatmalı ve öz suçluluğa savrulmadan samimi öz eleştirisini yapmalıdır. İslamofobi oluşumunda Müslümanların sorumlu olabileceği yönünde sıraladığımız temel başlıklar aslında İslam dünyasının statikleşmesinin hatta geri kalmasının temel nedenleridir. Bunlar düzeltilebildiği takdirde ortada İslamofobi diye bir sorun da kalmayacaktır. Kapsamlı olarak sıraladığımız öz eleştiri başlıklarının ve mücadele yöntemlerinin başka çalışmalarla da farklı bakış açılarıyla değerlendirilmesi İslam dünyasına yol gösterici olacaktır.

Kaynakça

1-Kitaplar

Aldemir, Turgay. *İnsanlığın Geleceği ve Sivil Toplum*. İstanbul: Tire Kitap, 2020.

- Aydin, Mahmut. *Monologdan Diyaloga*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2001.
- Barın, Hilal. *Tedirgin Nefret: İslâmofobi ve DAEŞ*. İstanbul: Tez-kire Yayıncılık, 2016.
- Bassam, Tibi. *Euro-Islam: Die Lösung Eines Zivilisationskonfliktes*. Berlin: WBG Academic, 2009.
- Başaran, Doğan. "Batı Düşüncesinin İki Yüzlülüğü: İslamofobi ve Sağ Popülizm". *ANKASAM | Ankara Kriz ve Siyaset Araştırmaları Merkezi*. 2022.
- Blumenthal, Max. "The Great Islamophobic Crusade". *CBS News* (2010).
- Çağrı, Mustafa. "İslâmofobi Bağlamında Bir Özeleştiri". ed. Osman Alacahan - Betül Duman. 255-260. Sivas: Kemal İbn-i Hümmam Vakfı Yayınları, 2011.
- Davutoğlu, Ahmet. "Fukuyama'dan Huntington'a Bir Bunalımı Örtme Çabası ve Siyasi Teorinin Pragmatik Kullanımı". *Medeniyetlerin Çatışması*. ed. Murat Yılmaz. İstanbul: Vadi Yayınları, 2014.
- Düzgün, Şaban Ali. *Çağdaş Dünyada Din ve Dindarlar*. Ankara: Lotus Yayınları, 2014.
- Ertaş, Suphi. *İslamofobi*. İstanbul: Cinius Yayınları, 2017.
- Esposito, John L. *İslam tehdidi efsanesi*. çev. Ömer Baldık vd. İstanbul: Ufuk Kitapları, 2002.
- Fallaci, Oriana. *The Force of Reason*. New York: Rizzoli, 2006.
- Garaudy, Roger. *Verheissung Islam*. SKD Bavaria, 1989.
- Gür, Ali. *Vaizlikten Teröristliğe Bir İhanetin Portresi Fethullahçı Terör Örgütü (FETÖ/PDY)*. Ankara: Eski Yeni Yayınları, 1. Basım, 2023.
- Hobson, John M. *Batı Medeniyetinin Doğulu Kökenleri*. çev. Esra Ermert. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2008.
- Hökelekli, Hayati. *İslama Giriş: Gençliğin İslam Bilgisi*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007.
- Huntington, Samuel. *Medeniyetler Çatışması ve Yeni Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması*. çev. Mehmet Turhan - Cem Soydemir. İstanbul: Okyanus Yayınları, 2006.
- İzzetbegoviç, Aliya. *İslam Deklarasyonu*. çev. Rahman Ademi. İstanbul: Fide Yayınları, 2014.
- İzzetbegoviç, Aliya. *Özgürlüğe Kaçışım-Zindandan Notlar*. çev. Hasan Tuncay Başoğlu. İstanbul: Klasik Yayınları, 26. Basım, 2017.
- Kalın, İbrahim. *Ben, Öteki ve Ötesi: İslâm-Batı İlişkileri Tarihi-ne Giriş*. İstanbul: İnsan Yayınları, 11. Basım, 2017.
- Karasu, Teceli. "Din Eğitiminde Eleştirel Düşünme ve Eleştiri". *İslam Düşüncesinde Eleştiri Kültürü ve Tahammül Ahlakı*. ed. Mahsum Aytepe - Teceli Karasu. 1/443-456. İstanbul: Ensar Neşriyat
- Kelsay, John. *Islam and War: A Study in Comparative Ethics*. Westminster: John Knox Press, 1993.
- Kepel, Gilles. *Allah'ın Batısında*. çev. Işık Ergüden. İstanbul: Metis Yayınları, 1995.
- Kevser, Erol. *Yeni Zelanda Terör Saldırısı Ve Avrupa Bağlantıları*. SETA, Neşriyat, 2019.

- Kutsal, Necdet. *Batının Keskin Kılıcı: Doğudan Gelen Sözde Molla: Bir İşgal Hareketi*. İstanbul: Gaziosmanpaşa Belediyesi, 2018.
- Lean, Nathan. *İslamofobi Endüstrisi*. çev. İbrahim Yılmaz. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2015.
- Lindholm, Charles. *İslami Orta Doğu*. çev. Balki Şafak. İstanbul: İmge Kitabevi, 2004.
- Mishra, Pankaj. *Asya'nın Batıya İsyanı*. çev. Ahmet Fethi. İstanbul: Alfa Yayınları, 2013.
- Neugebauer, Vivien. *Europa Im Islam-Islam in Europa: Islamische Konzepte Zur Vereinbarkeit Von Religiöser Und Bürgerlicher Zugehörigkeit*. 23 Cilt. Peter Lang Edition, 2016.
- Odabaşı, Ufuk. *Norveç'te Terör ve Breivik'in Manifestosu*. UTSAM: Polis Akademisi, 2012.
- Okumuş, Ejder. "ABD'de İslamofobi ve Anti-İslamizm: 11 Eylül Öncesi ve Sonrası". *Batı Dünyasında İslamofobi ve Anti-İslamizm*. 235-257. Ankara: Eski Yeni Yayınları, 2007.
- Okumuş, Ejder. "Küresel Durum Problemi, Evrensel Barış ve İslam". İstanbul: İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 2007.
- Okumuş, Ejder - Okumuş, Muhammed Yasir. "The Legitimacy of Conflict in the Middle East". Kırıkkale: Kırıkkale Üniversitesi, 2016.
- Okumuş, Fatih. "Avrupa'da İslamofobi ve Mabadı: Avrupa'da İslamofobi ve Avrupalı Müslümanların Tepki ve Tutumları". *Batı Dünyasında İslamofobi ve Anti-İslamizm*. ed. Kadir Canatan - Özcan Hıdır. Ankara: Eski Yeni Yayınları, 2007.
- Poole, Elizabeth. "Reporting Islam: Media Representations of British Muslims". London: I.B. Tauris, 2002.
- Roy, Olivier. *Küreselleşen İslam*. İstanbul: Metis Yayınları, 2003.
- Said, Edward W. *Medyada İslam: Gazeteciler ve Uzmanlar Dünyaya Bakışımızı Nasıl Belirliyor?* çev. A Babacan. İstanbul: Metis Yayınları, 2008.
- Subaşı, Necdet. "İslamofobi: Eski ve Yeni Sınırlar". ed. Azize Toper Kaygın - Aydın Cüneyd. 73-87. Bartın: Bartın Üniversitesi Yayınları, 2017.
- Tibi, Bassam. "Avrupa'daki Müslüman Göçmenler: Avro-İslam ile Gettolaşma Arasında". çev. Zehra Savan. *Müslüman Avrupa ya da Avro-İslam*. ed. N Al-Sayyad - M Castells. 47-79. İstanbul: Everest, 2004.
- Yılmaz, Fatma. *Avrupa'da Irkçılık ve Yabancı Düşmanlığı*. Ankara: USAK Yayınları, 2008.
- Yüksel, Erkan. *Medyanın Gündem Belirleme Gücü*. Konya: Çizgi Kitabevi Yayınları, 2001.
- Zaki, Yakup. "İslamofobi Politikası". *İslamofobi, Kolektif Bir Korkunun Anatomisi*. ed. Osman Alacahan - Betül Duman. Sivas: Kemal İbn-i Hümmam Vakfı Yayınları, 2012.

2-Makaleler

- Adam, Baki. "Yahudilik ve Şiddet" *İslamiyat* 5/1 (2002), 23-34.
- Akıner, Nurdan - Mencet, Mustafa Sami. "Türkiye'de İslamofobi: Mizah dergilerinde İslam'ın temsili". *Akademik İncelemeler Dergisi* 11/2 (2016).
- Akkoyunlu, İsmail - Ünal, Songül. "Küreselleşme Sürecinde İslâm'ın Geleceği ve İlâhiyatçıların Rolü". haz. İsmail Akkoyunlu, Songül Ünal. *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 14/1 (2009).
- Ahıcı, Mustafa. "Batı'nın Bitmeyen Sanal Korkusu: İslamofobi". *Diyanet İlmî Dergi* 55/2 (2019), 405-434.
- Aslan, Ahmet. "İslamofobi Çalışmalarında Kuramsal Yaklaşımlar: Türkçe Makaleler Üzerine Bir İnceleme". *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 54 (2021), 1-26.
- Aydemir, Salih. "İslamofobi Karşısında Müslümanların Sorumluluğu (Öz Eleştirel Bir Kimlik ve Kişilik Sorgulaması)". *İlahiyat Akademi* 6 (2017), 171-182.
- Aydın, Mustafa. "Krizde Olan İslâm Değil, Ontolojik Güven Bunalımındaki Batı'dır". *Umran Kasım* (2020), 30-36.
- Ayhan, Bünyamin - Çifçi, Muhammet Emin. "İŞİD, Propaganda ve İslamofobi". *Medya ve Din Araştırmaları Dergisi* 1/1 (2018), 17-32.
- Bodur, Hüsnü Ezber. "Batı'da İslâm Karşıtlığının İcat Edilmiş Dili Olarak İslamofobi (Çatışmacı Sosyolojik Perspektif)". *İlahiyat Akademi* 6 (2017), 69-86.
- Bolat, Merve Nur. "Değişen Dünyada Batı'nın Değişmeyen İslam Düşmanlığı". *Genç Atebe Dergisi* 3 (2022), 27-33.
- Boyras, Hacı Mehmet. "Türkiye'de İslamofobi Çalışmaları: Kitaplar ve Lisansüstü Tezler Özelinde Bir Literatür Değerlendirmesi". *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi* 8/4 (2021), 96-113.
- Bozkurt, Mustafa. "Doğu Batı Çekişmesinin Bir Aracı Olarak İslamofobi'nin Pragmatik Nedenleri Üzerine Makâsıd'ı-Şerîa Bağlamında Bir Tahlil Denemesi". *Kader* 20/2 (2022), 626-643. <https://doi.org/10.18317/kaderdergi.1174724>
- Evkuran, Mehmet. "İslamî İlimlerde Toplumsal Gerçeklik, Hakikat ve Söylem Problemleri". *İlahiyat Akademi* 14 (31 Aralık 2021), 1-22. <https://doi.org/10.52886/ilak.931920>
- Cesari, Jocelyne. "Batı'da İslamofobi: Avrupa ve Amerika Birleşik Devletleri Arasında Bir Mukayese". *İslamofobi* 21 (2015), 63-92.
- Er, Tuba - Ataman, Kemal. "İslamofobi Ve Avrupa'da Birlikte Yaşama Tecrübesi Üzerine". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17/2 (2008), 747-770.
- Gündüz, Şinasi. "Hristiyanlıkta Şiddetin Meşruiyet Zemini". *İslâmiyât Dergisi* 5/1 (2002), 35-57.
- Güneş, Merdan. "'Euro-Islam' mı 'Avrupalı İslam' mı? Avrupa'da Müslümanların Geleceği". *Kilitbahir (İlahiyat Fakültesi Dergisi)* 19 (2021), 2-47.

- Gür, Ali. "FETÖ ve Aum Shinrikyo Örneğinde İlimli Dini Hareketten Terör Örgütüne Dönüşüm: Sistemantik Bir Değerlendirme". *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 20/2 (31 Ağustos 2023), 604-614. <https://doi.org/10.33437/ksusbd.1298010>
- Gür, Ali. "FETÖ'nün Şii Haşhaşiler ve Sünni Kadiyaniler İle Yapısal Benzerlikleri: Sistemantik Değerlendirme". *Gaziantep University Journal of Social Sciences* 22/3 (28 Temmuz 2023), 702-718. <https://doi.org/10.21547/jss.1297834>
- Gür, Ali. "İslamofobi'nin Teo-Politik Kökenleri ve Güncel Yanımları". *İlahiyat Akademi* (baskıda) (2023).
- Halliday, Fred. "The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order". *New Statesman* 126/4328 (1997), 42-43.
- Karasu, Teceli. "Din eğitiminde eleştirel düşünme ve öz eleştiri". *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 9/İDEKTA (2021), 169-178.
- Kırtepe, Selçuk - Öztunç, Esra. "İslamofobi Kavramı Yerine İslamodium Kavramı". *Tokat İlmîyat Dergisi* 8/1 (2020), 161-197.
- Kirman, Mehmet Ali. "Hakikat Tekelciliği ve Dinî Partikülârizm". *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (ÇÜİFD)* 19/2 (2019), 330-346.
- Kirman, Mehmet Ali. "İslamofobi Üzerine Söyleşi". *İlahiyat Akademi* 6 (2017), 197-202.
- Kirman, Mehmet Ali. "İslamofobinin Kökenleri Batılı mı Doğulu mu?" *Journal of Islamic Research* 21/1 (2010), 21-39.
- Küçükcan, Talip. "İslam Dünyasının İslamofobi ile Mücadelesinin Parametreleri". *TRT Akademi* 7/15 (31 Mayıs 2022), 768-779. <https://doi.org/10.37679/trta.1124113>
- Lewis, Bernard. "The Roots of Muslim Rage". *The Atlantic Monthly* 266/3 (1990), 47-60.
- Metin, İsmail. "Tiyatro, Karikatür ve Film Provokasyonları Bağlamında Fransız Basınında İslam ve Hz. Muhammed İmajı". *Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4/4 (2013), 91-104.
- Onat, Hasan. "Prof. Dr. Ethem Ruhi Fiğlalı ile Röportaj". *e-makâlât Mezhep Araştırmaları* 4/2 (2011), 123-138.
- Ortaylı, İlber. "Avrupa ve Biz". *Milel ve Nihal* 6/2 (2009), 373-382.
- Öğük, Emine. "Dindarlık Alguları ve Şiddet". *Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/1 (2019), 1-30.
- Özarlan, Selim. "Ülkemizde Ateizme Yönelme Sebepleri". *Diyanet İlmî Dergi* 55/4 (2019), 1011-1025.
- Rençber, Fevzi. "İslam Birliği İnşasında Bir Engel Olarak Mezhep-Cemaat Taassubu ve Çözüm Yolları". *e-makâlât Mezhep Araştırmaları* 10/1 (2017).
- Safi, İsmail. "İslamofobinin Tarihsel Kökenleri ve Nedenleri Üzerine Düşünceler". *Journal of Turkish Studies* 14/2 (2019), 733-744.
- Said, Edward W. "Orientalism Reconsidered". *Cultural Critique* 1 (1985), 89-107.
- Samur, Hakan. "Avrupa'nın Önyargılarının ve Çelişkilerinin Bir Sonucu Olarak İslamofobi". *Yönetim Bilimleri Dergisi* 15/29 (2017), 147-173.
- Samur, Hakan. "Postmodern Dönemde Batıdaki İslam Düşmanlığının Artması Durumu: İslamofobi". *Çukurova Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 21/2 (2017), 59-76.
- Sarıkaya, Berat. "Aliya İzetbegoviç'in Düşünce Dünyası ve İnancını Şekillendiren Tarihsel Arkaplan". *Electronic Turkish Studies* 13/25 (2018).
- Schmid, Hansjörg. "Europäisch und muslimisch? Debatten, Identitäten, Transformationen". *Ökumenische Rundschau* 65 (2016), 191-202.
- Shaker, Hossam. "Will Europe Surrender to Selective Discrimination?" *Arches Quarterly: Islamophobia and Anti Muslim Hatred: Causes & Remedies* 4/7 (2010), 84-88.
- Taşgetiren, Ömer. "Prof. Dr. John Esposito İle "Batı Dünyasında İslamofobi" Hakkında Söyleşi". *Çekmece İZÜ Sosyal Bilimler Dergisi* 5/10-11 (2017), 117-125.
- Tekin, Ahmet Recai. "Postmodernizm Perspektifinden 11 Eylül ve İslamofobi: Üretilen Korkunun Temelleri". *Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 6/11 (2017), 97-121.
- Turşak, Musa. "Dinî Kişiliğin Oluşmasında Özeleştirmenin Etkisi". *Ağrı İslâmî İlimler Dergisi* 1 (2017), 127-140.
- Uyanık, Mevlüt. "Doğu ve Batı Algısı: İmaj Sorununu İslamofobia Bağlamında Okumak". *İLSAM Akademi Hakemli Dergisi* 2/1 (2022), 177-205.
- Uyanık, Mevlüt. "Dünyada İslamofobiye Besleyen Unsur Olarak Neo-Selefi Öğreti 'Bir Zihniyet Analizi'". *21. Yüzyıldaki Sosyal Bilimler* 11 (2015), 319-343.
- Vatandaş, Selim. "Avrupa Birliği Doğu'ya Ne Anlatır?" *İNŞA-MER*, 1-4.
- Winter, T.J. "Postmodern Dünyada Kibleyi Bulmak". çev. Muhammet Şeviker. *Milel ve Nihal* 12/2 (2015), 171-182.
- Yanmış, Mehmet. "Müslüman Ahlakı Üretmeyen İslamofobi Üretir". *Demokratik İslam* 2/2 (2018), 187-202.
- Yıldırım, İlyas. "Hanefî Geleneğin İmâmeyn'in Ebû Hanîfe'ye Muhalefetini Yorumlayışı: Öşür Merkezli Bir Okuma". *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 34 (2019), 51-84.
- Yolcu, Mehmet - Barca, İbrahim. "İslâm Düşüncesinde Eleştiri Kültürü ve Tahammül Ahlakı"(Muş 26-28 Mayıs 2019) Sempozyum Değerlendirilmesi". *Bitlis İslamiyat Dergisi* 1/1 (2019), 87-92.

3-Tezler

- Ar, Merve. *İslamofobinin Dini ve Kültürel Kökenleri*. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019.

Bağcı Sofu, Ceyda. *İslam Siyaset Felsefesinde Neo-Selefi Akımın Eleştirel Analizi*. Çorum: Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

Şafak Oktay, Vildan. *Hristiyan Coğrafyasında İslamofobi*. Kon-ya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2019.

4-İnternet Kaynakları

BBC News. "Pew: İslam 2070'e Kadar 'Dünyanın En Büyük Dini Olabilir'". <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-39127472> (2017).

Bölge Gündem. "Yeni Zelanda Manifestosu! 74 Sayfalık Manifesto Tam Oku!" <https://www.bolgegundem.com/yeni-zelanda-manifestosu-74-sayfalik-manifesto-tam-oku-775726h.htm> (16 Mart 2019).

Dorman, Emre. "Daima Barışı Esas Almayı Öğütleyen Din: İslam". <https://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/emre-dorman/daima-barisi-esas-almayi-ogutleyen-din-islam-40118553> (2016).

Enson Haber. "Dünyanın İlk Üniversitesinin Kurucusu: Fatıma El Fihri". <https://www.ensonhaber.com/tarih-haberleri/dunyanin-ilk-universitesinin-kurucusu-fatima-el-fihri>, 2021.

Günaydın, Enis. "2018 İslamilik Endeksi': Yeni Zelanda Birinci, Türkiye 95'inci Sırada". <https://tr.euronews.com/2019/05/19/2018-islamilik-endeksi-yeni-zelanda-birinci-turkiye-95-inci-ilk-40-ta-musulman-ulke-yok> (2019).

PEW Research Center. "Müslümanlarla Batılılar Birbirini Sevmiyor". <https://www.bloomberght.com/haberler/haber/926893-pew-musulmanlarla-batililar-birbirini-sevmiyor>, 2011.

Socolovsky, Jerome. "Müslüman Nüfusu Tüm Dünyada Artacak". <https://www.voaturkce.com/a/musulman-nufusu-tum-dunyada-artacak-114860979/892081.html> (2011).